

Arne Overrein

KINA OG RUSSLAND – EN VERDENSPOLITISK KONSTELLASJON¹

Innledning

Sovjetunionens sammenbrudd og oppdelinga av dette området i 15 sjøl-
stendige stater medførte de mest radikale geopolitiske endringene på det
eurasiatiske kontinent i moderne tid. Russland, som Sovjetunionens primære
etterfølger, beholdt imidlertid førsteplassen som verdens største stat hva
utstrekning angår. Med sine 17,1 millioner kvadratkilometer (km²) ligger
Russland godt foran de tre land som inntar de neste plassene over de største
land, Kanada, USA og Kina – alle med en flate noe i underkant av 10
millioner km². Den asiatiske delen av Russland har alene et større flate-
innhold enn noe annet land. Mesteparten av Russland øst for Ural utgjøres av
de to store regionene Sibir og Det fjerne Østen. Til sammen er disse to
regionene 12,8 millioner km². Her finnes noen av de største påviste olje- og
gassreservene i verden, med tyngdepunkt i det vestlige Sibir. Men det
asiatiske Russland er særdeles tynt befolket. De to nevnte regionene har kun
26 millioner innbyggere. Dersom vi setter Kinas folketall til 1300 mill.,
skulle det bety at vi på dette området, som altså er betydelig større enn Kinas
areal, kun har 1/50-del av Kinas folketall. Samtidig minsker Russlands folke-
tall årlig med rundt 700.000, mens Kinas som kjent vokser. Dette er viktige
geopolitiske premisser for relasjonen mellom de to land.

Sammen med Kina dekker Russland en formidabel og sammenhengende
landmasse. Legger vi til de fire sentralasiatiske statene (og tidligere sovjet-
republikker) Kasakhstan, Kirgisistan, Usbekistan og Tadsjikistan som i
tillegg til Kina og Russland er medlemmer av sikkerhetsorganisasjonen
Shanghai Cooperation Organization (SCO), utgjør disse over 30 millioner
km² eller rundt 20% av klodens totale landterritorium. (I dette totale terri-
torium på ca 150 millioner km² er også Antarktis med sine 14 millioner km²
ubeboelige flate inkludert.) I folketall utgjør disse landene over 1,5 milliarder
mennesker eller 23% av jordas befolkning.

Utviklinga av relasjonen mellom Kina og Russland har gått fra fiendskap
på 60- og 70-tallet, via normalisering på slutten av 1980-tallet til samarbeid
og partnerskap fra siste halvdel av 1990-tallet og fram til i dag. I det følgende
tar jeg først og fremst opp forholdet mellom de to land som sådan og noen
sentrale faktorer – militære og sikkerhetsmessige, økonomiske og handels-
politiske, politiske og ideologiske – som er av betydning for dette forholdet.
Men i tillegg har også relasjonen mellom Kina og Russland en direkte

verdenspolitisk betydning. De to land bestreber seg på felles opptreden på den verdenspolitiske arena, i særdeleshet i FN hvor både Kina og Russland er vetomakter. Når det gjelder Asia så er sjølsagt relasjonen mellom de to land avgjørende for denne verdensdelens sikkerhetssituasjon. En organisasjon som SCO kunne ikke ha eksistert uten vennskapet mellom Kina og Russland.

Historisk bakgrunn

Kina og Russland er naboer langs en av verdens lengste fellesgrenser. Relasjonen mellom dem går nesten 400 år tilbake i tid da russiske kosakk-avdelinger koloniserte områdene ved elva Amur. (I dag grenseelv mellom de to land.) Den første internasjonale avtale som det keiserlige Kina overhodet sluttet med en europeisk makt var med Russland i 1689. Denne relasjonen må forstås ikke bare ut fra økonomiske og politisk-ideologiske premisser, men også ut fra geopolitiske. På samme måte må relasjonen Kina – USA forstås også ut fra det geografiske faktum at disse to land ligger langt fra hverandre. Statsviteren Peter Katzenstein har foreslått at man skal forestille seg verden «som regioner organisert av det amerikanske imperiet.»² Dette kan være en god ide å arbeide ut ifra. Kina, Russland og det sentrale Asia vil i så fall høre til blant de områder av verden som det er vanskelig å organisere ut fra amerikanske premisser.

Dagens Asia, særlig det indre Asia, er preget av historiske føringer som det er lett å overse. De store historiske linjene viser ikke bare en langvarig konkurranse mellom kinesere og russere om innflytelse på det asiatiske kontinent. I realiteten har kampen om hegemoniet i det indre Asia foregått mellom tre store sivilisasjoner: den kinesiske, den muslimske og den europeiske (representert ved Russland, men også i nyere tid av Storbritannia og til slutt USA).

Historisk sett langt eldre enn møtet mellom Kina og Russland er konfrontasjonen mellom kinesisk og muslimsk kultur. Så tidlig som i 751 ble en kinesisk hær definitivt slått av en arabisk-muslimsk hær ved Talas i dagens Kasakhstan. (For øvrig var det tilfangetatte kinesere som etter dette slaget lærte araberne å produserte papir, en kunnskap som etter hvert ble videreført til Europa.) Kina trakk seg deretter ut av det indre Asia, inklusive dagens største kinesiske provins, Xinjiang. Det indre Asia ble dominert av nomadiske rytterhærer (Djengis Khan), av mongolske, tyrkiske og dels persiske folkeslag og av ulike varianter av den islamske religion. Skriftkultur og språk var også – og er den dag i dag – helt forskjellig fra Kinas.

Tida for de muslimske imperiene og deres erobringstog er forbi – bruken av artilleri både av kinesere og russere stoppet deres ekspansjon i løpet av 1500-tallet. Moskva ble for siste gang erobret og plyndret av tatarene (som de muslimske erobrerne ble kalt) i 1571.³ Deretter var det den russiske stat som ekspanderte østover.

Først tusen år etter nederlaget i 751 ekspanderte Kina på nytt vestover i Asia. Kinas aller største utstrekning noensinne var midt på 1700-tallet. Da kontrollerte landet deler av det som i dag er Kasakhstan og Kirgisistan, blant annet den fruktbare og strategiske Ili-dalen.⁴ Men Kina kom på defensiven i det 19. århundre og måtte gi avkall på store områder til Russland, både i Sentralasia og i Det fjerne østen.

Både Russland og Kina har i de siste tiåra opplevd revitaliseringa av islam som en potensiell fare. Muslimske hellige kriger er ikke noe som kun hører våre dager til, sjøl om 11. september 2001 er et vannkille i de vestlige lands forhold til muslimsk ekstremisme. Oppløsninga av Sovjetunionen betydde både for Moskva og Beijing en ytterligere frisetting av islamske fare-elementer. Men alt på 1800-tallet forekom samarbeid mellom Russland og Kina om å undertrykke muslimske opprør og for å hindre oppkomsten av muslimske stater. Dagens samarbeid har en lignende komponent. SCO har som et av sine sentrale mål å bekjempe «de tre ondene»: terrorisme, separatisme og ekstremisme og å stabilisere stater og grenseforhold i det indre Asia. Dette betyr ikke at muslimsk inspirert terror har vært et større problem i det indre Asia enn ellers. Men fordi det er forholdsvis store muslimske minoriteter både i Kina og Russland (sjøl etter Sovjetunionens oppløsning er 20% av Russlands befolkning ikke-russere og de fleste av disse muslimer) og stemningen mellom disse og flertallet av han-kinesere og russere i de to land er anspent, vil myndighetene ha et vaksomt øye mot alle tilløp til ekstremisme blant minoritetene. I Kina gjelder det samme for tibetanerne og deres variant av buddhismen. Dessuten er Afghanistan et uavklart problem. Verken Kina eller Russland ønsker et ustabilt og fundamentalistisk Afghanistan. Særlig Russland er, paradoksalt nok, i dag bekymret for at NATO og USA tvinges til å inngå et kompromiss som igjen fører Taliban til makta.

I et 19. århundre ble det indre Asia, Iran, Tibet og det indiske kontinent gjenstand for en imperialistisk konkurranse fra tre aktørers side, det tsaristiske Russland, Storbritannia og Det kinesiske keiserriket. Storbritannia erobret India, inklusive det nåværende Pakistan, men måtte gi opp å erobre Afghanistan etter gjentatte nederlag. Russland gjennomførte i løpet av siste halvdel av det 19. århundre en alt i alt vellykket erobring av det som i dag kalles Sentral-Asia, altså statene Kasakhstan, Turkmenistan, Usbekistan, Tadsjikistan og Kirgisistan. Russerne stoppet klokkelig ved Afghanistans grenser. Afghanistan forble et utilgjengelig og uavhengig land, men håpløst oppsplittet i stammer og etniske grupper.

Kina er ingen nasjonalstat i egentlig forstand, men mer en sivilisasjon bestående av mange folk. 55 minoriteter er offisielt anerkjent og likestilt med hanfolket. Et flertall av minoritetsfolket lever i de fem autonome provinsene. Xinjiang og Tibet er de to største. Hanfolket (som forenes av et felles skriftspråk) utgjør 91% av den totale befolkninga, alle de andre utgjør kun 9%.

(Men 9% av 1,3 milliarder er 117 mill., altså ingen ubetydelighet.) Det som skaper spenning er hankinesernes noe nedlatende og paternalistiske holdning til alle andre og de sosiale og politiske mekanismene som bidrar til at minoritetene opplever seg som annenrangs borgere. I tillegg kommer en viktig geografisk realitet som de kinesiske lederne alltid var oppmerksom på. Mao Tsetung sa det slik: «Befolkninga i de nasjonale minoritetene i vårt land er liten, men arealet som de befolker er stort... Viss de (hanfolket) praktiserer han-sjåvinisme og diskriminerer minoritetsfolkene vil det være en dårlig ting. Og hvem har mest land? Minoritetene, som besitter 50 til 60% av territoriet.»⁵

De autonome regionene hvor minoritetene i hovedsak bor utgjør ifølge en beregning 64% av Kinas totale flate. Xinjiang er Kinas største provins med 1,65 millioner km², men med en befolkning på 19 mill.. Tibet er den nest største provinsen med 1,22 millioner km², med kun 2,8 millioner innbyggere. De områder i Kina som er bebodd av minoritetene ligger nærmest som en ring rundt kjernen av Kina som er tett befolket av hankinesere. Kina har verdens lengste grense mot andre land. Av denne 22.000 km lange grenselinja forløper hele 19.000 km i områder preget av minoriteter og til dels opp mot land som Kina har uløste grenseproblemer med. (I dag først og fremst India.) Dette er grunnen til at forsvaret av Kinas territoriale integritet i så høy grad henger sammen med Kinas politikk overfor minoritetene.

Både det keiserlige Kina og det tsaristiske Russland førte gjennom lange perioder en politikk med overflytting av henholdsvis han-kinesere og russere til sine erobrede områder. Russere (i de tidligere sovjetrepublikkene) og hankinesere (i Xinjiang, Tibet etc.) danner i dag et betydelig innslag i det indre Asias folkegrupper. Mange russere har emigrert tilbake til Russland, mens Kinas voldsomme økonomiske ekspansjon fører til økt utflytting av han-kinesere til minoritetsområdene og dermed til nye konflikter. Uigurene (som er muslimer og snakker det samme språk som usbekerne) er i dag i mindretall i Xinjiang-provinsen.

Geopolitiske perspektiver

Eurasia er verdens største sammenhengende landmasse. Gjennom hundre-årene har det her utspilt seg en verdenshistorisk dynamikk mellom indre og ytre makter. De ytre, perifere maktene var gjerne øybaserte, som Storbritannia, eller lokalisert på et annet kontinent enn Eurasia, slik som USA. I 1904 framsatte briten Halford Mackinder, i en berømt artikkel i *The Geographical Journal*, en teori om at vi levde i den såkalte post-colombianske æra der store sjømakter (Storbritannia, USA) dominerte verden og hvor havgående transport var den avgjørende transportformen. Mackinders poeng var at denne æra muligens var i ferd med å gå mot slutten. Grunnen var at det foregikk en konsolidering av landbaserte makter i

Eurasias kjerneområder, først og fremst Russland, og at transportforbedringer over land – Mackinder tenkt først og fremst på jernbanebygging som Russland den gang gjennomførte i Sibir og Sentralasia – ville påskynde denne utviklinga. Den politiske implikasjonen av Mackinders teorier – sett fra hans britiske horisont – var at ulike landbaserte makter måtte hindres i å forene seg, fordi de da ville kontrollere kjerneområdet og dermed Eurasia. Mackinder tenkte på Russland og Tyskland som datidas «farlige» allianse av landbaserte makter.⁶

Over hundre år seinere er Tyskland riktignok det land i det vestlige alliansesystemet som har det nærmeste forholdet til Russland. Men i vår tid er det sjølsagt Kinas oppstigning til stormakt og en mulig antivestlig allianse anført av Kina og Russland, som trekkes fram som en potensielt farlig utfordring. Det nære forholdet mellom Russland og Kina er og har vært en bekymring for USA og Vesten. Bare det faktum at det er etablert en sikkerhetsstruktur som SCO under Kina og Russlands felles ledelse, en sikkerhetsstruktur der USAs forespørsel om å få observatørstatus ifølge mediarapporter skal ha blitt avvist med henvisning til at USA er en ikke-asiatisk stat, sier en god del.⁷ Alt i 1997 satte Zbigniew Brzezinski, tidligere sikkerhetsrådgiver i Det hvite hus, tydelige ord på denne bekymringa i boka *The Grand Chessboard*:

«Heretter må De forente stater finne ut hvordan man skal hankses med regionale allianser som forsøker å presse Amerika ut av Eurasia og dermed truer Amerikas status som en global makt... Potensielt vil det farligste scenariet være en stor koalisjon mellom Kina, Russland og kanskje Iran, en 'antihegemonisk' koalisjon forent, ikke gjennom ideologi, men gjennom en komplementær følelse av sårethet. Den ville i omfang og perspektiv ha likhet med den utfordringen som den sino-sovjetiske blokken en gang representerte, sjøl om Kina denne gangen ville være den ledende og Russland den som blir ledet.»⁸

En allianse hvor Iran deltar har vi riktignok ikke fått, men vi har et stabilt vennskapsforhold mellom Kina og Russland. Iran har i dag observatørstatus i SCO, sammen med Afghanistan, Pakistan og India. SCO er imidlertid en løs sikkerhetsordning, og på ingen måte noen effektiv asiatisk konkurrent til NATO. Det framgår allerede av det åpenbare faktum at det er NATO som er tungt involvert i Afghanistan og ikke SCO, som jo er umiddelbar nabo til Afghanistan.

En flytende verdenssituasjon av samarbeid og konflikt

Usikkerheten om partnerskapet mellom Kina og Russland vil vedvare, gjen-speiles klart i de siste års vitenskapelige litteratur om emnet. Mellom de to landene er det ikke kun samarbeid, men også samarbeidsproblemer og interessemotsetninger. Stor usikkerhet knytter det seg også til den indre

utviklinga i de to land. Kina er nå, etter verdenskrisa som startet høsten 2008, definitivt anerkjent som en ny oppstigende stormakt, men meningene er delte om hva slags sikkerhetsmessige, politiske, kulturelle osv følger dette vil få. Står vi ved begynnelsen av et kinesisk eller asiatiske århundre eller vil den historiske utviklinga ta andre og overraskende veier? Vil vi oppleve fred i Asia eller økt krigsrisiko i en verdensdel som både er preget av militær opprustning, konflikter omkring ressurser og en lang rekke etnisk-kulturelle og territoriale konflikter? Vil vi oppleve at Kina dominerer Asia, mens USA dominerer resten av verden – eller vil tendensen gå i retning ytterligere fragmentering og et statssystem der alle kjemper mot alle? Mye av den samtidsoorienterte politisk-vitenskapelige litteraturen kretser omkring slike spørsmål. (Se sluttnotene etter denne artikkelen for referanser til noe av denne litteraturen.)

I de aller siste åra har vi ikke opplevd internasjonale konflikter som har skapt tydelige vannskiller i verdenspolitikken og heller ikke tendenser i retning av antagonistiske blokkdannelser. Sjøl ikke NATO-intervensjonen i Libya våren 2011 med sikte på regimeendring, har avstedkommet polariseringer av den type vi så i forbindelse med krigene mot Jugoslavia og Irak i 1999 og 2003. Situasjonen er derimot flytende og preget av en viss ubestemtthet både når det gjelder Kinas og Russlands vei videre, men også i høy grad om USAs rolle etter at lysten på nye krigstokter omkring i verden har fortatt seg noe som følge av erfaringene fra Irak og Afghanistan. USA/NATO er ikke lenger på offensiven, men opptatt av å bevare sine posisjoner. Det mangler ikke på opprør og kriser blant det ikke-vestlige flertallet av jordas befolkning, men dette er opprør mot tilbakeliggende og føydale styreformersom ikke nødvendigvis bærer i seg et alternativ til global kapitalisme.

Begrenser vi oss til Asia (unntatt Midtøsten) og det som har direkte relevans for Kina og Russland kan vi gjøre følgende oppregning av kriser: den økonomiske verdenskrisa og Kinas betydning i den sammenheng, situasjonen i Afghanistan, ustabiliteten i Sentralasia og Kaukasus, uroen i Kinas vestprovinser Xinjiang og Tibet, Taiwan-problemet, Kinas anstrengte relasjoner til naboene rundt Øst- og Sør-Kinahavet, Korea-problemet, det permanente kaoset i Pakistan, Irans framtidig betydning og Indias kommende globale betydning. En akutt konflikt i ett av disse punktene vil kunne bringe verdenspolitikken inn i nye baner og få global betydning. Hver av disse krisene har potensiale i seg til å prege trekantforholdet USA-Kina-Russland og sier derfor mye om Asias sentrale rolle i den kommende tida.

Samarbeidsforholdet og «det strategiske partnerskapet» mellom Kina og Russland har nå vedvart i snart to tiår. Det er likevel ikke klart at dette samarbeidet skal oppfattes som en anti-amerikansk allianse, slik den sovjetisk-kinesiske alliansen fungerte på 1950-tallet. Det er like riktig å si at Kina og Russland er blitt drevet mot hverandre som en ikke-planlagt konsekvens av Vestens og særlig USAs politikk. Først og fremst bør vi

nøkternt slå fast at Kina og Russland har gjensidig nytte av å samarbeide. Vennskapets globale betydning i forhold til den øvrige verden er mer å betrakte som en tilleggseffekt. Og at USA betrakter denne konstellasjonen med mistro må tilskrives USAs innebygde mistro overfor alt som landet ikke har kontroll over. I hvert fall bør vi ikke forstå vennskapet mellom Kina og Russland som primært motivert av ideologi eller av ønsket om å stille opp en alternativ samfunnsmodell til den herskende nyliberalismen. Den beste forklaringa av vennskapet Kina – Russland er at disse to store naboland, gitt verden slik den er, har betydelig nytte av å samarbeide, men uten at samarbeidet dermed er ment å ha brodd mot et tredjeland.

Dersom USA begår flere kriger av typen Jugoslavia, Afghanistan eller Irak vil vi kunne få en anti-amerikansk front med Russland og Kina som sentrale aktører. Men dersom USA/NATO modererer sin framferd vil vi kunne gå inn i en lang periode hvor samarbeid og konflikter på et lavt spenningsnivå veksler med hverandre. I denne sammenheng skal det heller ikke glemmes at Russland ikke har USA, men EU og Europa på sin vestlige flanke, mens Kina ikke har noe EU, men USA og deres allierte Japan, Sør-Korea og Taiwan, på sin østlige flanke. Russland er sterkt interessert i et godt forhold til EU (særlig Tyskland). Rent økonomisk betyr dette samarbeidet mye mer for Russland enn den økonomiske relasjon til Kina. I tillegg kommer at både Russland og EU også er innstilt på et nært politisk samarbeid. Sagt på en annen måte: anti-Kina-holdningene som så klart er til stede i de politiske elitene i Øst-Asia/USA er langt alvorligere og kan vise seg å bli langt mer skjebnesvangre enn de tilsvarende holdningene man finner til Russland i EU/Europa.

Trekant-relasjonen USA-Kina-Russland har ellers vært preget av visse paradokser. I det siste tiåret har Russland brukt de hardeste ord mot USA på den diplomatiske scene, mens Kina har vist tilbakeholdenhet. Dette forteller intet om alvorlighetsgraden av de pågående konfliktene. Det er heller omvendt slik at aktørene i Øst-Asia er fullt bevisst om at konfliktpunktene mellom USA og Kina og mellom andre asiatiske land og Kina er blant de vanskeligste å løse. I første rekke her kommer Taiwan-problemet og USAs maritime nærvær og kontroll av havområdene utafor Kina og dermed av oljetransporten til Kina fra Midtøsten og Afrika. I tillegg kommer territorialstriden om Spratley-øyene i Sør-Kinahavet som er kontrollert av kinesiske styrker og striden om Senkakuøyene i Øst-Kinahavet som er kontrollert av Japan. Kontrollen over disse øygruppene handler også om retten til mulige olje- og gass-forekomster i omliggende havområder. På fastlandet er det fortsatt en stor uløst grensekonflikt med India og en krig ble utkjempet mellom disse to land i 1962. India krever et område nord for Kasjmir på størrelse med Sveits som i dag er besatt av Kina og tilknyttet Xinjiang-provinsen. I det nordøstlige India krever Kina et indisk-okkupert område som er tre ganger så stort (mesteparten av Arunachal-provinsen). Grensa mellom disse to mest folkerike land i verden er

aldri blitt nøyaktig fastlagt og bygger på den såkalte McMahon-linja som i 1914 ble trukket opp mellom britisk India og Tibet.⁹ Statene i Asia vet at alle disse konfliktene inneholder i seg potensiale for en storkrig. Derfor bestreber de seg på diplomatisk tilbakeholdenhet. Dette gjelder i utpreget grad Kina.

Forholdet sikkerhetspolitikk – utenriksøkonomi.

Til grunn for resonnementet ovenfor, og for øvrig for denne artikkelen, ligger en premiss om at et lands stats- og sikkerhetsinteresser ikke alltid sammenfaller med et lands umiddelbare økonomiske interesser. Man kan heller ikke avlede et lands sikkerhetspolitikk direkte fra landets økonomiske relasjoner til andre land. Dette er et poeng som understrekes både på russisk og kinesisk hold. Som direktøren for Qinghua-universitetets Institutt for internasjonale studier, Yan Xuetun, sier det: «Statlige sikkerhetsinteresser er førsteprioritet i de bilaterale forholdene, med økonomiske interesser på andre plass... Tett økonomisk samkvem garanterer i det hele tatt ikke at de bilaterale strategiske relasjonene blir styrket og har i seg et potensiale for økt strategisk friksjon.»¹⁰ Med andre ord: det faktum at Japan og USA er blant Kinas aller størst handelspartnere er ikke i seg sjøl en garanti for fredelige og vennskapelige relasjoner mellom Kina og disse landene. Og omvendt: at det totale handelsvolumet mellom Kina og Russland er mye mindre enn Kinas og Russlands respektive handel med mange andre stater (se nedenfor), utelukker ikke at det strategiske partnerskapet mellom disse to land kan være av vital betydning.

I særdeleshet legges det her til grunn at Kinas utenrikspolitikk primært er bestemt av hva KKP's ledelse oppfatter som landets vitale sikkerhetsinteresser. Hovedfokuset er – i likhet med hva det alltid har vært siden KKP's maktovertakelse – rettet mot alle faktorer både i og utafor Kina som potensielt kan true statens eksistens og som kan hindre Kina fra å gjenvinne plassen som en ledende verdensmakt, et mål som står fast siden Mao forkynte det ved Folkerepublikkens fødsel i 1949. Den økonomiske vekstpolitikken sees i et slikt perspektiv. Den skal øke Kinas makt utad i verden og samtidig sikre en levestandardøkning innad i landet som gir regimet tilstrekkelig legitimitet til å overleve de krisene som med sikkerhet vil komme. Framfor alt har Kinas ledelse bearbeidet erfaringene med Sovjetunionens kollaps. I likhet med mange andre ser Kinas ledelse årsaken til denne kollapsen i det forhold at man i Sovjetunionen forsøkte en politisk reform samtidig som økonomien stagnerte, folket sultet og militærapparatet slukte enorme ressurser i forsøket på å henge med USA i rustningskappløpet.

En politisk slutning fra denne analysen er at Kina som en kommende stormakt må vokte seg for å vikle seg inn i et rustningskappløp med USA som både vil gå på bekostning av folkets levestandard og virke provoserende på Kinas asiatiske naboer. Kina ønsker ikke å repetere den globale supermaktskonkurransen som Sovjetunionen i sin tid tok opp med USA. Kina har

ikke satt opprustning og absolutt militær sikkerhet foran hensynet til økt levestandard og økonomisk vekst. Beijing har også lært av Sovjetunionens negative erfaringer med bruk av militærmakt utafør eget territorium, slik som i Ungarn 1956, Tsjekkoslovakia 1968 og Afghanistan 1979. Kina har aldri hatt tendenser til militaristisk eventyrpolitikk av den typen Krustsjov prøvde på under Cubakrisa i 1962. Siden den tvilsomme krigen mot Vietnam i 1979 har Kina vært restriktiv når det gjelder å sende troppestyrker ut av landet eller å forplikte seg til FN-styrte militære utenlandsoppdrag.

Dagens kinesiske statskapitalisme er en politisk styrt modell. De kinesiske storselskapenes agering på det utenriksøkonomiske området, for eksempel oppkjøp av utenlandske bedrifter, skjer ikke «fritt» ut fra rene markedsbetraktninger. I bunnen for en slik agering ligger alltid et krav om at selskapets handlinger skal fremme Kinas nasjonale interesser. Alt dette innebærer at sjøl om Kina har et intensivt økonomisk samkvem med land som USA, Japan, Sør-Korea og til og med utbryterprovinsen Taiwan (handelsvolumet mellom Folkerepublikken og Taiwan er mye større enn handelen mellom Kina og Russland), betyr ikke dette at man kan utelukke at det i en gitt situasjon kan bygge seg opp til en konfrontasjon mellom Kina og disse land som følge av de uløste sikkerhets- og territorialproblemer. Vi har i enkelte situasjoner sett hvor relativt lett nasjonale emosjoner kan piskes opp i forbindelse med slike konflikter i det østasiatiske området. Når det gjelder Europa må man kunne si at situasjonen er en annen. Det finnes ikke sikkerhetsmessige eller territoriale konflikter mellom Russland og de store land i Vest- og Sentral-Europa. Russland har ikke noe som ligner det uløste Taiwan-problemet i forhold til USA. En storkonflikt med Russland kan vel bare tenkes med utgangspunkt i at mindre, antirussiske land i Øst-Europa understøttes av USA, noe som etter Georgiakrigen i 2008 er lite sannsynlig.

Men i tillegg kommer følgende: forskjellen mellom Kina og Russland grunner seg dypest sett i at Kina av sine naboer betraktes som en oppstigende og potensielt farlig stormakt, mens Russland mer betraktes som en fallert og forhenværende stormakt. Russland er ikke en økonomisk stormakt, mens alle ser at Kina er det og har direkte betydning for verdensøkonomiens stabilitet. Det er i og for seg ikke merkelig at vestlige observatører fokuserer på de mer negative aspektene ved Kinas framferd, slik som forholdsvis aggressive oppkjøp av utenlandske bedrifter eller Kinas angivelige «nye imperialisme» i Afrika osv. Vesten og USA er i dag kritisk og avventende til Kina – det er påfallende hvordan de naive vestlige forventningene til Kina som vi opplevde på 1980-tallet i dag er forsvunnet.

Perspektivforskyvninger

Går vi tilbake til åra omkring 1990 og betrakter de internasjonale forholdene slik politikere og akademikere den gang forestilte seg verden, så er det

slående hvordan den vestlige «normal-persepsjonen» har endret seg på to tiår. På slutten av 80-tallet var det vanlig å betrakte USA som en supermakt med betydelige indre problemer, mens Japan og Tyskland, i kraft av sine sterke økonomier, ble ansett som de kommende stormaktene og utfordrere til USAs lederskap av den vestlige verden. Sovjetunionen var på 80-tallet avskrevet. Landet hadde mistet sin politisk-ideologiske og økonomiske dynamikk og ble kun respektert og fryktet i kraft av sin militærmakt. Når det gjaldt Kina fikk de store forventningene om at Kinas økonomiske reformer skulle omdanne landet til et «normalt» kapitalistisk land, en brå slutt med Tienanmen-massakren i 1989. Kina ble på nytt «totalitært». På dette tidspunkt sto det på ingen måte skrevet i stjernene at det var Kina, og ikke Japan, som om bare to små tiår ville bli den nye økonomiske stormakt. Når det gjaldt Europa var holdningen rundt 1990 preget av skyhøye forventninger til Maastricht-traktatens virkninger på den økonomiske veksten til den Europeiske Unionen, som derfor ble ansett som en kommende verdensmakt. Murens fall i 1989 satte fokus på det samlede Tyskland som drivkraften i det nye Europa. Ja, gleden over murens fall blandet seg også med bekymringer om at et aggressivt Tyskland på nytt var i ferd med å oppstå i Europas midte. Britiske og franske statsledere måtte presses til å godkjenne tysk samling. Når det gjaldt Japan var forventningene til dette landets økonomiske styrke enorme, og næringsledere i Vesten var intenst opptatt av å lære av japansk bedriftskultur og arbeidsetikk. Mange snakket om at Japan ville innhente USA når det gjaldt brutto nasjonalprodukt (BNP) og noen økonomer spådde at dette ville skje i år 2010. Sannheten er at Japans økonomi i visse perioder på 90-tallet opplevde direkte nedgang og i dag ikke er mye større enn den var den gangen. I dag er den 5700 milliarder dollar, mens USAs BNP har doblet seg i samme periode og i dag utgjør 14.700 milliarder dollar. Den nye økonomiske stormakt Kina har i året 2010 passert Japan som verdens nest største økonomi, mens Kinas BNP for bare 5 år siden utgjorde halvparten av Japans BNP. I dag vet vi at Japan etter børskraket i 1987 aldri fant tilbake til sin tidligere økonomiske dynamikk men etter hvert gikk inn i en langvarig stagnasjon. Omkring 1990 var dette ennå ikke klart.¹¹

Dramatiske endringer i relasjonen Kina – Russland

Relasjonen Kina – Russland har gjennomgått dramatiske, nesten utrolige endringer i løpet av de siste 30-40 åra. I dette avsnittet trekker jeg kun fram et par viktige forhold som illustrerer dette.

I 1969 provoserte den kinesiske sida væpnede sammenstøt med Sovjetunionen langs grenseelva Ussuri. På dette tidspunkt hadde Kina etablert en egen liten atom-våpenstyrke som ved hjelp av kortdistanse-raketter kunne nå mål inne i Sovjetunionen. Landene var i 1969 nær full krig. Sovjetunionen begynte å flytte store styrker fra Europa til Asia. I 1965 sto 18 sovjetiske

divisjoner oppmarsjert langs Kinas grense, i 1982 var tallet økt til hele 47 divisjoner. I mannskapsantall utgjorde dette noe under 500.000 og 22 av disse divisjonene var plassert i kystprovinsen hvor Vladivostok ligger, den gang den sovjetiske stillehavsfåtens hovedbase og Russlands viktigste by ved Stillehavet.¹² Til sammenligning var 31 divisjoner satt opp i Polen, Øst-Tyskland og andre land i Warszawapakten på begynnelsen av 1980-tallet og 6 divisjoner sto i Afghanistan.¹³ På 80-tallet var over 120 av landets SS-20 raketter rettet mot Kina. I det folkefattige grenseområdet mot Kina med lange og dårlige kommunikasjonslinjer, var denne omstillinga et formidabelt problem og nok en belastning på den skakkjørte sovjetiske økonomien.

Fra 70-tallet var Sovjetunionen reelt bekymret for en verdensomspennende omringning av et fiendtlig alliansesystem under USAs ledelse. Også Kina inngikk de facto i dette systemet etter president Nixons berømte besøk hos Mao i 1972 som radikalt forbedret forholdet Kina-USA. Fra Japan og Kina i øst, via Pakistan, Iran og Tyrkia i sør til Norge i nordvest var Sovjetunionen innsirklet av land i allianse med USA. Unntaket var Øst-Europa som i seg sjøl var en belastning og et potensielt urosenter. Mens Sovjetunionen forberedte seg på å føre minst en tofrontskrig med atomvåpen, handlet Kinas offisielle retorikk om forberedelse til langvarig folkekrig mot russiske invasjonsstyrker. Langt nærmere sannheten var det nok at Kina anså et sovjetisk angrep som svært usannsynlig – og fra et russisk synspunkt lite lønnsomt.¹⁴

I dag er situasjonen den at Kina og Russland – etter årelange forhandlinger og en endelig avtale i 2004 – har etablert enighet om grenselinja mellom de to statene. Videre har man en avtale om at alle militære styrker med offensiv kapasitet skal være trukket tilbake fra grensa i en avstand av 10 mil på begge sider. En lignende avtale finnes mellom Kina og de nye republikkene i Sentral-Asia som grenser til Kina, sjøl om det her ennå er et uløst grenseproblem mellom Kina og Tadsjikistan. Denne siste avtalen ble inngått i april 1996 i Shanghai mellom Kina, Russland, Kasakhstan, Tadsjikistan og Kirgisistan. De tre siste land har alle grense til Kina. Dette var begynnelsen på det som i 2001 formelt ble Shanghai Cooperation Organization (SCO) og som, i tillegg til de nevnte land, også fikk Usbekistan (som ikke har fellesgrense med Kina) som medlem. I 2005 ble den første felles militærøvelsen mellom kinesiske og russiske styrker avviklet under navnet «Fredsmisjon 2005». Seinere har flere øvelser funnet sted, også med innslag fra øvrige SCO-medlemmene. Man samarbeider om å stabilisere sikkerhetssituasjonen i det indre Asia, gjerne under slagordet «kamp mot islamsk ekstremisme» som alle lett kan samle seg bak. (Den primære årsaken til ustabiliteten i de sentralasiatiske statene er nok heller de tvilsomme politiske maktsystemene som hersker i disse statene – av enkelte kritikere omtalt som «sultanisme».¹⁵)

Samarbeidet mellom Kina og Russland har hatt en åpenbar sikkerhetspolitisk gevinst. Den 25-årige «nesten krig»-tilstanden som hersket i perioden 1960 til ca 1985 er nå historie. Konflikten la beslag på enorme ressurser på begge sider som i dag kan brukes til andre formål. Særlig for Kina må det være avgjørende å ha ryggen fri mot vest og nord, slik at landet kan konsentrere seg om de maritime områdene i øst og sør, hvor landets tunge og uløste problemer befinner seg.

Et annet eksempel som illustrerer endringer i relasjonen Kina – Russland er forholdet til Afghanistankonflikten. På 80-tallet invaderte og okkuperte sovjetiske tropper Afghanistan. I løpet av 8 år hadde sovjethæren et tap på ca 13.000 døde. (Til sammenligning: fra 2001 til utgangen av 2010 har den USA-ledede styrken i samme land tapt 2284 soldater.¹⁶) På samme tid samarbeidet Kina tett med Pakistan – Kinas mangeårige allierte – og med USA med det formål å styrke de anti-sovjetiske «hellige krigerne» i Afghanistan. I tillegg til å sende store mengder våpen via Pakistan, gikk Kina til det skritt å trene opp og sende militante medlemmer av uigur-befolkninga i Xinjiangprovinsen til Afghanistan for å delta i kampen mot sovjetstyrkene. Et resultat av denne politikken var at noen uigurer, etter den sovjetiske tilbaketrekning fra Afghanistan i 1988, vendte tilbake til Kina og der begynte å føre en kamp for et sjølstendig Xinjiang (som de kaller Øst-Turkestan, Vest-Turkestan er ifølge fundamentlistene de fem muslimdominerte republikkene mellom Kina og Det kaspiske hav).¹⁷ Et annet resultat var at noen uigurer som kjempet sammen med Taliban mot USAs invasjon i 2001, ble tatt til fange og havnet blant de rettløse fangene på den amerikanske Guantanamoobasen. Sjøl om antallet ikke har vært stort, har altså Guantanamo også hatt kinesiske statsborgere blant sine fanger.

Det er først og fremst Russland som på det smerteligste har lært av sine Afghanistan-erfaringer, men også kineserne har brent seg på å bruke muslimske ekstremister som middel for egne politiske formål. Både Russland og Kina holder seg i dag unna ethvert militært engasjement i Afghanistan, men de godkjenner NATOs krigføring ved å støtte ISAF-styrken i Sikkerhetsrådet. Generelt kan man si at ingen av de to land viser noen sterk tilbøyelighet til å intervenere militært i andre land. Dette må også gjelde Russland til tross for det kortvarige Georgiafelttoget i 2008, som for øvrig viste at de øvrige SCO-landene ikke var på linje med Russlands anerkjennelse av de to utbrytterrepublikkene Abkhasia og Sør-Ossetia. To ganger i de seinere år har Russland avslått forespørsler fra sittende regjeringer i sentralasiatiske land om å intervenere på deres side i kamp mot opprørsbevegelser, nemlig i Usbekistan i 2005 og i forbindelse med urolighetene i Kirgisistan i juni 2010.¹⁸ De historiske erfaringene viser at slike intervensjoner er kostbare og når det gjelder resultater: uforutsigbare.

Kina og Russland har siden den kalde krigen utviklet perspektiver på verdenssituasjonen som mer og mer er sammenfallende. Uten tvil har dette

sammenheng med at Vesten – blokken av avanserte kapitalistiske land ledet av USA – har vist seg som den suverent sterkeste maktfaktor i verden og at begge land har vært utsatt for et ubehagelig press fra Vestens side som har stimulert tilnærmingen mellom dem.

Ny sikkerhetssituasjon – ny krigsdoktrine

Vendepunktet mot normalisering mellom Sovjetunionen og Kina kan settes til året 1982. Da begynte intense forhandlinger med sikte på å rydde stridspunktene av veien. Men med Afghanistan-invasjonen og Vietnams intervensjon i Kampuchea hadde nye vanskeligheter kommet til. Kravet fra Kina i disse forhandlingene gjaldt ikke kun det tosidige forholdet mellom Kina og Russland, men involverte også tredjeland. I tillegg til en løsning av grensekonfliktene, krevde Kina både at Sovjet trakk seg ut av Afghanistan og at Sovjet tvang Vietnam til å trekke seg ut av Kampuchea. Men det var ikke presset fra Kina, men selve svekkelsen og oppløsninga av Sovjetunionen, som til slutt førte til at disse kravene ble innfridd.

I 1989 skjedde den definitive avspenninga og normaliseringa av forholdet mellom det daværende Sovjetunionen og Kina. Sovjetunionens siste president, Michael Gorbatsjov, besøkte Beijing i mai 1989, midt under studentenes opprør på Tienanmen-plassen. Her holdt Gorbatsjov en tale der han gikk inn for å forvandle det han kalte den militært mest sikrede grense i verden – og en av verdens lengste mellom to land (6450 km¹⁹) – til en «fredsgrense». I et felles kommunike erklærte partene at de ikke tilstrebet noen form for hegemoni, verken i Asia eller andre steder. Stikkordet hegemoni var viktig, for kineserne hadde i de 20 foregående åra anklaget Sovjetunionen for hegemonisme og sosialimperialisme. Anklagen om ideologisk revisjonisme, som var hovedankepunktet på 1960-tallet, var imidlertid stilltiende forsvunnet alt i åra etter Maos død i 1976.²⁰ I den samme talen gjorde Gorbatsjov det kjent at Sovjetunionen reduserte landstyrkene mot Kina med 12 divisjoner og i tillegg kom reduksjoner av luft- og flåtestyrkene i Øst-Asia.

Utover på 90-tallet fortsatte den militære nedbygginga mellom de to land. Russlands militærmakt var som følge av landets økonomiske kollaps i direkte forfall og landets stridskrefter i Det fjerne østen ble etter hvert kun en skygge av hva de engang hadde vært. Russlands forsvarsbudsjett er i dag mindre enn 5% av USAs forsvarsbudsjett. 20 år etter Sovjetunionens oppløsning har Russland ennå ikke gjennomført noen effektiv modernisering og en mannskapsmessig innskrenking av sine væpnede styrker.²¹

På den kinesiske sida har forholdene ligget bedre til rette for en justering av krigsdoktriner og forsvarsstyrkene i samsvar med de endrede forholdene. Kina har aldri brukt så mye penger på krigsforberedelser som Sovjetunionen gjorde. I Kina har Folkets Frigjøringshær stort sett vært et lojalt redskap for

KKP og aldri vist de tendenser til åpen misnøye og disiplinløshet som vi så i sovjetperiodens slutfase og som er gått i arv til Russland. I 1985 fastslo Deng Xiaoping i en viktig tale til Den sentrale militærkommisjonen at Kina ikke lenger primært skulle forberede seg på en global storkrig med Sovjetunionen som fiende. «Faren for en global storkrig vil fortsette å eksistere...Men det er mulig at en omfattende global krig ikke vil finne sted i en kommende lang tidsperiode.» Man burde ifølge Deng «bygge armeen under fredsforhold» til en avskrekkende styrke for dermed å «utsette krigen og å inndemme den» (dersom den brøt ut). Man så for seg at de kommende kriger ville være små eller mellomstore, mens en global krig mellom stormaktene var usannsynlig. «Vekta bør legges på forberedelse til å kjempe og vinne alle typer av lokale kriger og væpnede konflikter.» Etter den andre Golfkrigen i 1991 ble denne doktrinen supplert med økt vekt på avansert teknologi – Folkets Frigjøringshær snakker om «begrenset krig under høyteknologiske betingelser».²²

Den maoistiske folkekrigsdoktrinen, som blant annet impliserte å gi opp store byer og å la fienden trenge langt inn i landet, ble definitivt forlatt i løpet av 1980-tallet. Nå gjaldt det å forsvare Kinas grenser og ikke minst å fokusere på mulige lokale kriger i eller nær Kinas grenseområder. Folkehæren ble mannskapsmessig bygd ned. Målsettinga ble videre å anskaffe de mest avanserte våpentyper og at Kina burde bli sjølberget når det gjaldt våpenproduksjon. Dette siste målet er ennå ikke nådd. En samlet oversikt over femårsperioden 2004-08 (utarbeidet av Stockholms fredsforskningsinstitutt, SIPRI) viser at Kina i denne perioden var verdens største våpenimportør. Viktig i vår sammenheng er i tillegg at Russland har vært den store leverandør av alle typer våpen til Kina i de siste 20 åra. Hele 92% av Kinas våpenimport kom i perioden 2004-08 fra Russland. «Det er ikke tvil om», sier SIPRI, «at Kinas tilgang til våpen og militærteknologi fra Sovjetunionen og Russland etter den kalde krigen har vært den viktigste årsaken til Kinas styrkede militære slagkraft.»²³

En viktig implikasjon av dette endrede forsvarskonseptet var at Kina burde bygge ut sin marinekapasitet slik at denne ikke kun begrenset seg til å forsvare nære kystfarvann, men også for eksempel de omstridte Spratley-øyene i Sørkina-havet som kinesiske styrker har tatt i besittelse til tross for protester fra de Sørøst-Asiatiske land. Et meget langsiktig mål er at Kina i 2050 skal ha en havgående flåte som også inkluderer hangarskip.²⁴ Men våren 2011 (ved siste revisjon av denne artikkelen) har Kina ingen hangarskip som er operative. Landet har kjøpt et opprinnelig sovjetisk hangarskip fra Ukraina, Varyag, som har vært under ombygging i en lang årrekke og som nå angivelig snart skal sjøsettes. US-admiral Robert Willard regner Varyag som nærmest en symbolsak. USA har til sammenligning 12 hangarskip omkring på verdenshavene, hvorav 5 i østasiatiske farvann.²⁵ Det er USA med støtte av Japan og Sør-Korea som er den dominerende

militærmakt i Øst-Asia. USAs marinedoktrine tildeler USA oppgaven å sikre «freedom of navigation» på alle hav – og ikke minst i havområdene i Øst-Asia. I USAs offisielle strategidokument fra 2007, *A Cooperative Strategy for the 21st Century*, utnevner USA seg sjøl til vokter av verdenshavene, inklusive omstridte områder som Kina hevder en sjørettslig jurisdiksjon over. I USAs dokument heter det: «Vi vil være i stand til å etablere lokal kontroll over havområder hvor dette er nødvendig, ideellt sett i samarbeid med venner og allierte, men om nødvendig på egen hånd.» Dette, i tillegg til de felles marineøvelser som USA sammen med venner og allierte i Asia med jevne mellomrom avviker, er noe som Kina oppfatter som et klart signal og en provokasjon.²⁶

Partnerskapet Kina–Russland

Alt i en felleserklæring fra september 1994 omtaler Kina og Russland forholdet mellom dem som «en ny relasjon av konstruktivt partnerskap». Ordet partnerskap ble på 1990-tallet ofte tatt i bruk om internasjonale relasjoner, også på vestlig side. I motsetning til begrepet allianse, som tradisjonelt har vært benyttet om samarbeid mellom land rettet imot andre land, oppfattes partnerskap som kun et samarbeid mellom land. Erklæringa fra september 1994 understreket: «disse relasjonene har ikke en allianse-karakter og er ikke rettet mot noe tredje land.» Ifølge den kinesiske Russlandseksperter Zhao Mingwen er det særegne ved dette partnerskapet at Kina og Russland alltid støtter hverandre i avgjørende spørsmål.²⁷ En mer omfattende begrunnelse av partnerskapet, «med henblikk på det 21. århundre», kom i en felleserklæring i april 1996 og må oppfattes som et forsøk på etablere en verdenspolitisk konstellasjon som var uavhengig av USAs alliansesystemer.²⁸ Partnerskapet ble omtalt som «en ny type mellomstatlig forbindelse» basert på likeberettigelse. Felleserklæringa mellom de to land som ble avgitt under Gorbatsjovs berømte besøk i mai 1989 hadde et punkt om at ingen av de to land tilstrebet noen form for hegemoni, verken i Asia eller andre steder i verden. I 1996 ble det erklært som et siktemål å hindre at en makt dominerte verden med en faktisk intervensjonsrett overalt i verden. I et annet punkt gikk partene inn for en multipolar verden og at partnerskapet dem imellom ikke var rettet imot en bestemt fiende. I et tredje punkt understreket partene at man absolutt fastholder Sikkerhetsrådet som øverste instans når det gjelder sikring av freden. Dette henger naturligvis sammen med at både Kina og Russland er vetomakter. Disse tankene lå også under den formelle avtalen om godt naboskap, vennskap og samarbeid som ble undertegnet av Putin og Jiang Zemin i juli 2001. Med denne utviklinga hadde man noe som lignet et program som utfordret det amerikanske og vestlige synet på den globale situasjonen. Riktignok handlet det om vage intensjoner – noe utviklinga fram til i dag har bekreftet. For øvrig: denne

motstanden mot hegemoni og globalisering på nyliberale premisser var det eneste punktet som var igjen av fellesskap mellom venstrekreftene i de kapitalistiske land og disse to store land som tidligere i det 20. århundre hadde gjennomført revolusjonære omveltninger og som derfor hadde betydd så mye for venstrekreftene i Vesten.

Tilnærminga til Kina sett fra Russlands synsvinkel

Sovjetunionens prestisje som supermakt var falmet alt på 70-tallet, sjøl om høyrekreftene arbeidet hardt for å opprettholde bildet av Sovjetunionens ekspansjon og den sovjetiske trussel. (Maoistene på venstre fløy applauderte ivrig dette verdensbildet og mante til brei enhet mellom høyre- og venstrekrefter i den kommende tredje verdenskrig som ville starte med sovjetisk invasjon av det vestlige Europa.)²⁹ Mot slutten av 80-tallet var det åpenlyst at dette bildet var falskt. Hovedbekymringen i forbindelse med Sovjetunionens oppløsning i desember 1991 var usikkerhet om hva som ville følge i etterkant av oppløsninga. Ulike scenarier ble trukket opp: etniske konflikter, aggressiv nasjonalisme, flyktningstrømmer mot vest, våpenteknologi og enorme lagre av atomvåpen på avveier i ulike postsovjetiske etterfølgerstater. Ville Russland rett og slett oppløses i ulike regioner? I vest dominerte en naiv tro på at så snart den økonomiske sjokkterapien greide å «frigjøre» markedskreftene ville alt begynne å gå framover i Østeuropa og Russland. Sannheten var at Russland, assistert av nyliberale teorier og vestlige rådgivere, sto foran den verste økonomiske nedgang noe land overhodet har opplevd i den moderne historiske epoken.³⁰

Russland kom ut av Sovjetunionens oppløsning som dypt splittet og i en kaotisk tilstand. Det preg av desillusjon og såret stolthet som kjennetegnet Sovjetunionens siste år, gikk i arv til etterfølgeren. Gorbatsjovs optimistiske utenrikspolitiske ide om et «Europeisk hus» hvor USA og Sovjetunionen i likeverdig harmoni skulle bygge om Europas sikkerhetsarkitektur led skipbrudd og mistet ethvert fundament da Warszawapakten gikk i oppløsning og landets allierte i Øst-Europa med ett var borte. Det samlede Tyskland fortsatte som NATO-medlem, imot det Gorbatsjov trodde det var enighet om. Anført av de baltiske republikkene hadde denne oppløsningsprosessen forplantet seg til selve Sovjetunionen – på en fullstendig kaotisk og uforutsigbar måte. I den russiske politiske elite utviklet det seg fra dette tidspunktet en enda dypere splittelse om de store sikkerhetspolitiske og strategiske valg. Flere og flere inntok det standpunkt at Gorbatsjov ikke bare hadde styrt den indre reformprosessen mot undergangen, men også hadde vært godtroende overfor USAs og NATOs hensikter og på den måten «solgt Øst-Europa på billigsalg». Ideen om det Europeiske hus var et luftslott.

Etter hvert kunne ingen benekte det faktum at USA/NATO rykket inn i det maktvakuum som Sovjetunionen etterlot seg. De liberale, vestorienterte

kom på defensiven – den kynisk, realpolitiske tankemåten fikk overtaket og skulle i økende grad dominere debatten om Russlands stilling i verden, av og til alliert med nykonservative, russofile strømninger. På SUKPs 28. kongress i juli 1990 uttrykte øverstkommanderende for Stillehavsflåten, admiral Gennadi Khvatov sin frustrasjon over situasjonen ved å si: «Vi har tapt allierte i vest, vi har ingen allierte i øst, med det resultat at vi er tilbake i 1939-situasjonen.» Sovjetunionen/Russland var, i samsvar med denne illevarslende historiske parallellen, alene i verden. Det var derfor, av rent makt-politiske grunner, nødvendig å finne nye allierte, eller i det minste: etablere stabile relasjoner til andre land av strategisk betydning for Russland. Bare Kina framsto som en slik mulighet. Det nye vennskapet mellom Kina og Russland var, i alle fall ifølge en tolkning, å betrakte som et «østlig Rapallo».³¹ (Den originale Rapallo-allianse gikk ut på at de svekkede og isolerte maktene Tyskland og Russland – som etter 1. verdenskrig var utstøtt fra det gode internasjonale selskap – i 1922 fant hverandre i en pragmatisk allianse, med hemmelige tyske våpenleveranser til Sovjetunionen som et kjernepunkt.) De som i 1990 hevdet slike synspunkter skulle seinere få ytterligere argumenter da NATO ikke bare levde videre og utvidet seg mot øst, men i 1999 omgjorde sitt charta ved at organisasjonen ga seg sjøl retten til å begynne en krig out of area. Dette var i strid med NATOs vedtak i 1990 om aldri å begynne en krig og i strid med tanken om at NATO var en ren forsvarsorganisasjon. Resultatet av disse endringene var at den politiske eliten i Russland etter mange år med uenighet, ble konsolidert på et anti-vestlig grunnlag. «For første gang på mange år har vi en konsensus i landet», sa Sergei Rogov, direktøren for Instituttet for USA-studier, i 1995, da planene for NATO-utvidelse ble kjent.³²

Fordi den likeverdige relasjonen til Vesten som Gorbatsjov drømte om viste seg å være umulig, og fordi NATO ikke bare levde videre i god behold, men også med sitt økte medlemstall etter hvert rykket helt inn til Russlands vestgrense, ble Russland drevet mot Kina som sin hovedallierte i verdenspolitikken. Samtidig ble forbindelsen til USA/Vesten forsøkt ivaretatt så godt det lot seg gjøre, men med en økende bevissthet om at det likeverdige forholdet som Russland tilstrebet, ikke lot seg realisere.

Konfliktene med Vesten har vært mange; det er nok å nevne krigene mot Jugoslavia (1999) og Irak (2003), rakettkjoldsaken og krigen i Georgia (2008). Etter bruken av militærmakt mot Georgia kunne russerne se sin ære gjenopprettet – Putin-Medvedev-duoen samlet i denne saken den russiske eliten og folket bak seg i konklusjonen om at en hard linje overfor Vesten er regningssvarende. Et overveldende flertall av russerne støttet sin egen regjering i Georgia-konflikten – 75% mente i en spørreundersøkelse at innmarsjen i Sør-Ossetia den 8. august 2008 var riktig.³³ Etter 2008 har president Obama og NATO i praksis lagt vekk planene for at Georgia og Ukraina skal bli NATO-medlemmer ved å sette opp betingelser for at

medlemskap kan komme på tale, blant annet politisk oppslutning i hjemlandet. Slike betingelser ble ikke stilt i forbindelse med de tidligere medlemsutvidelsene.³⁴

Innenrikspolitisk kjørte Putins Russland en stram og autoritær linje og kom seg økonomisk på beina som følge av en enorm olje og gasseksport til gode priser (inntil finanskrisa og prisetallet satte inn). Men det er blitt påpekt at Russland er det eneste av verdens ti største økonomier (Russland var den åttende største i 2008) som primært baserer sin vekst og sine statsinntekter på råvareeksport. I 2007 utgjorde Russlands olje- og gasseksport 65% av landets totale eksport. President Medvedev stilte i 2008, etter at prisetallet på olje og gass hadde gitt russisk økonomi en knekk, følgende kritiske spørsmål: «Skal en primitiv økonomi basert på råvarer og en utbredt korrupsjon følge oss inn i framtida?»³⁵ I dette lå det en innrømmelse av at landet fortsatt sliter med sin skakkjorte økonomi. Russland har ikke økonomisk fundament for å kunne aspirere til en maktposisjon ved siden av USA i verdenspolitikken.

Gjennom hele 90-tallet var det uklart hvor Russlands kurs gikk og denne uklarheten er fortsatt ikke helt borte. Landet ønsker samarbeid med Vesten og har et langt mer omfattende økonomisk samkvem med EU enn med Kina. Landets befolkningsmessige og produksjonsmessige tyngdepunkt ligger i Vestrusland, særlig metropolen Moskva har sugd folk til seg fra hele Russland i de økonomisk gode tider på 2000-tallet. Mens andre regioner, som Russlands Fjerne Østen, som strekker seg fra Vladivostok til Nordishavet og utgjør 36% av Russlands territorium, avfolkes med utgangspunkt i et allerede ytterst tynt befolkningsgrunnlag. (Kun 6,5 millioner levde i Russlands Fjerne Østen i 2006.) Blant russere har den evigvarende debatten om hvorvidt Russland er en del av Europa eller Asia blitt intensivert etter Sovjetunionens sammenbrudd. Men ut fra de befolkningsmessige og økonomiske realiteter er Russland nesten dømt til å forbli en «europeisk» makt i overskuelig framtid. Russland vil imidlertid ikke lenger la seg ydmyke og diriger slik som i åra etter Sovjetunionens oppløsning. Og stemningen i det russiske folket er ikke provestlig, men dog langt mer positiv til Europa og EU enn til USA³⁶.

Generelt kan vi ikke si at Russlands nytte av vennskap med Kina er like åpenbart som Kinas nytte av vennskap med Russland. Tendensene til oppløsning innad i den russiske staten særlig på 1990-tallet var i seg sjøl et hinder for en fast utenrikspolitisk linje. Mye tyder på at Russlands enorme våpenindustri mer eller mindre på egen hånd bestemte seg for å satse på det kinesiske markedet umiddelbart etter Sovjetunionens sammenbrudd. Dette var nødvendig for å overleve, da de nye postsovjetiske statene ikke hadde penger til våpenanskaffelser. Russlands kjøp av militærutstyr fra russiske selskaper var i 1999 kun 1/10 av nivået i 1991.³⁷ «Markedet» som het Sovjetunionen var med andre ord borte, i tillegg til at også andre land, blant andre India, innskrenket sine våpenkjøp fra de russiske selskapene. I denne situasjonen var kinesisk våpenetterspørsel en meget kjærkommen erstatning.

Det forekom at russiske selskaper solgte våpen uten at de russiske myndighetene kjente til det.³⁸ Det oppsto i kjølvannet av Sovjetunionens sammenbrudd og den påfølgende privatiseringsbølgen på 1990-tallet en tendens til at Russlands sikkerhetspolitikk som sådan ble «privatisert». Da Russland overdro lisensrettigheter for det avanserte flyet Su-27 til Kina i 1996, var dette noe som ble avgjort og gjennomført av ledelsen i selskapet Sukhoi, uten Moskvas godkjenning. Etterpå våget ikke Moskva annet enn å godkjenne overdragelsen av frykt for å ødelegge relasjonene til Kina.³⁹ Moskvas våpeneksport til Kina synes altså ikke i utgangspunktet å ha vært del av en langsiktig politisk og sikkerhetsmessig kalkyle, men heller et resultat av en akutt økonomisk situasjon. Det oppsto da også på 1990-tallet debatt blant de russiske militæranalytikerne om det, sett fra Russlands synspunkt, overhodet var riktig å ruste opp Kina. Denne diskusjonen har i dag mest teoretisk interesse, for Kina har fått sine russiske våpen. I dag produserer Kina i økende grad egne våpen, men er fortsatt avhengig av russisk ekspertise. Det har forekommet illegal kinesisk kopiering av russisk våpenteknologi, blant annet har Kina laget en kopi av det nevnte Su-27 og tilbyr denne på markedene i konkurranse med den russiske originalen. At dette irriterer russerne sier seg sjøl.⁴⁰

Kaoset i Russland på 1990-tallet skapte i det hele tatt uklarhet om hvem som bestemte Russlands utenrikspolitikk. En illustrasjon av denne uklarheten fikk vi i 1996 da daværende forsvarsminister Rodionov plasserte Kina på en liste over mulige trusler mot Russland og i tillegg var skeptisk til eksport av avanserte våpen til Kina. Jeltsin måtte i denne situasjonen – Russland og Kina hadde i samme år erklært seg som strategiske partnere – tvinge Rodionov, som uttrykte holdninger i den russiske generalstaben, til offentlig å beklage sine standpunkter.

Tilnærminga til Russland fra Kinas synsvinkel

Kinas framrykking som økonomisk gigant har kanskje vært det mest spektakulære i internasjonal politikk de siste 20 åra. Kina er allerede en regional stormakt i Øst-Asia. Men vi skal være forsiktig med å trekke slutninger på grunnlag av enkle ekstrapoleringer av vekstkurven for et lands BNP. Det er mange faktorer som bestemmer om Kina en gang om 20 til 50 år virkelig passerer USAs BNP. I koret av beundring for Kinas økonomiske utvikling var det tidlig på 90-tallet noen stemmer som var skeptiske til landets videre økonomiske utvikling.⁴¹ Åra som siden har gått kan ikke sies å ha gitt denne skepsisen ny næring. Men det betyr ikke at det ikke kan være vel verd å lytte til kritiske analyser. Ved siden av enorme sosiale problemer har blant annet Kinas økonomi problemer når det gjelder energieffektiv produksjon, noe som gjør framtidsprognosene usikre. Tidlig på 90-tallet var det i hvert fall ikke soleklart at Kina var en kommende økonomisk super-

makt. Ingen ante at USA i året 2008 skulle invitere Kina inn i et eksklusivt G-2 samarbeid om verdens videre skjebne. Heller ikke at det i 2010 ville eksistere et faktisk G-20-samarbeid med Kina som sentral aktør og som forsøker å koordinere en felles politisk-økonomisk reaksjon på krisa som brøt ut i 2008. Endringene av prognoser og persepsjoner de siste 20 åra, som jeg i et tidligere avsnitt påpekte, tilsier at det er klokt å ikke være ensporet når det gjelder forutsigelser.

Men om Kina skulle bli den nye økonomiske stormakta er det i tillegg et åpent spørsmål om denne økte makt også vil bli omsatt i politisk-militær global makt på linje med USA. Og et enda større spørsmålstejn må stilles ved Kinas framtidige kulturelle innflytelse («soft power»). Det er usannsynlig at Kina noensinne blir en supermakt i den forstand USA har vært en supermakt med militær tilstedeværelse nesten overalt på kloden og med en slags vetomakt over bruk av militærmakt i verdenssamfunnet. Dette er også i strid med Kinas offisielle doktrine om å motarbeide hegemoni og å arbeide for en multipolar verden. Det er vanskelig å tenke seg at kinesisk marine en dag skal omkranse Amerikas og Europas kystfarvann, slik USAs marine i dag gjør i asiatiske farvann.

Tidlig på 1990-tallet lå det også dunkle politiske skyer over Kinas horisonter. Kina var diskreditert etter at Tienanmen-opprøret ble druknet i et blodbad av Folkets Frigjøringshær 4. juni 1989. Mange trodde – og ledelsen i KKP fryktet – at Kina ville gå Sovjetunionens vei og mot undergangen for kommunistpartiets styre. Den vestlige holdninga var at Kina burde settes under press, eventuelt lokkes med belønninger av økonomisk art, slik det var gjort i Sovjetunionens tilfelle for på den måten å presse fram en regimeendring. Vestens investeringer i Kina ble stoppet – men kun for en kort periode. Kritikken av menneskerettighetssituasjonen ble intensivert. Ikke minst ble Kina utsatt for en våpenembargo fra USA og EUs side som fortsatt i 2010 står ved lag, sjøl om EU-landene i praksis bryter denne embargoen ved å selge avansert teknologi til Kina som har militær betydning under en sivil etikett. I tillegg kom stadige amerikanske våpenleveranser til Taiwan. Dette er kanskje det punkt som mest avgjørende har hindret en mer vennskapelig utvikling i forholdet Kina – USA. USAs Taiwanpolitikk provoserer Kina som ikke bare mener at Taiwanproblemet er et indre kinesisk anliggende, men som også mener at USA har akseptert dette ved å akseptere «ett Kina»-doktrinen i de avtalene som ble inngått mellom USA og Folkerepublikken på 70-tallet. Situasjonen i Taiwankonflikten er at Kina forbeholder seg retten til å bruke væpnet makt dersom Taiwan offisielt erklærer seg som en sjølstendig stat, mens USAs politikk går ut på å fraråde Taiwan fra å gå til et slikt skritt, samtidig som USA faktisk fungerer som en garantimakt for Taiwans de facto sjølstendighet.⁴²

4. juni 1989 var et sannhetens øyeblikk i Kinas utvikling. Det var også et sannhetens øyeblikk for naive vestlige beundrere som hadde hyllet Deng

Xiaopings økonomiske reformer på 1980-tallet.⁴³ Nå gikk den samme Deng og de andre veteranene fra den lange marsjen inn for å hindre en ukontrollert kapitalistisk restaurasjon som de mente ville komme dersom studentene fikk gjennomslag for sine demokratiske krav. De var forferdet over det som skjedde i Sovjetunionen – de kom til å betrakte Gorbatsjov som en sviker overfor historia. Kinas sympati med det konservative kuppforsøket i Sovjetunionen den 19. august 1991 var umiskjennelig. De kinesiske lederne kom i begynnelsen til å innta en avventende holdning til Jeltsins Russland. Og omvendt var det heller ikke Jeltsins primære linje og slutte en allianse med Kina. Faktorene som pekte i retning av vennskap mellom Kina og Russland har likevel gjennom disse 20 åra vist seg å være utslagsgivende. Den vestlige isolasjonen av Kina og kritikken som fulgte etter Tiananmen-opprøret, samt grunnleggende sikkerhetspolitiske overveielser gjorde at Kina søkte allianse med Russland. I denne situasjonen var Russland det eneste land som kunne forsyne Kina med avanserte våpen og avansert våpenteknologi. Dette forhold ble en særdeles viktig enkeltfaktor bak tilnærmingen mellom de to land.

Beijings sikkerhetspolitikk innebærer å ligge lavt. Målet er å bygge et stabilt og økonomisk sterkt Kina og til det trenger landet fredelige internasjonale relasjoner. Det langsiktige perspektivet er en gradvis og fredelig oppstigning til den dominerende makt i Asia. Dette må skje på en slik måte at verken Kinas naboer eller USA provoseres. Kinas ledelse har i så måte fulgt de berømte «rådene» Deng Xiaoping ga politbyrået i august 1989: «observer kjølig, sikre våre posisjoner, behandle saker på en rolig måte, skjul vår kapasitet og vent på vår tur, vær flink til å holde en lav profil og ta aldri ledelsen.»⁴⁴ Essensen i disse ordene er en forsiktig og langsiktig utenrikspolitisk linje. Det kan diskuteres om Kina i dag fullt ut følger disse rådene. Men hittil har landet unngått å vikle seg inn i det klassiske sikkerhetsdilemmaet ved at en makts opprustning følges opp av andre makters opprustning i en endeløs spiral. På den andre sida mener antakelig stadig flere kinesere i dag at «deres tur» er kommet og at det blir mindre og mindre grunn til beskjedenhet. Betydelige deler av det kinesiske folket slutter opp om målet å gjenopprette Kinas gamle storhet og vil derfor i krisesituasjoner være lett å mobilisere bak patriotiske forsvarsparoler.

Kinas ledelse er fullt klar over at en ny, oppstigende stormakt vil møte motstand. USA har jo også uttrykkelig i sin forsvarsdoktrine sagt at landet ikke vil tillate nye rivaliserende makter på verdenspolitikken arena. På slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet skapte en enorm økonomisk vekst og en politisk-nasjonal mobilisering i Tyskland og Japan grunnlaget for at disse to land ved krigerske midler utfordret det bestående internasjonale makt-systemet. De to verdenskrigene i det 20. århundre kan sees som et resultat av den ujevnhet og disharmoni som Tyskland og Japan skapte i verdenspolitikken. I dag spørres det om ikke Kinas ekstremt raske økonomisk vekst vil kunne resultere i noe lignende. En av de fremste

representantene for den realistiske skolen i studiet av internasjonal politikk, John Mearsheimer, skrev i 2006 en artikkel med tittelen *China's Unpeaceful Rise*. Han beskriver Kina som en oppstigende stormakt som med nødvendighet vil komme opp i en intens konkurranse med USA på det sikkerhetsmessige området, «med et betydelig potensiale for krig». Hans spådom er at Kinas naboer, India, Japan, Singapore, Sør-Korea, Vietnam og til og med Russland, vil gå sammen med USA om å demme opp for Kinas framrykking.⁴⁵ Man kan si at dette er spekulasjoner om framtida. Men situasjonen i det østlige Asia inneholder så mange usikre faktorer at et slikt scenario ikke bare kan avfeies. Kineserne sjøl er med sikkerhet intenst beskjefte med hvordan de kan hindre at en brei anti-Kina-koalisjon blir dannet. Det er mot denne bakgrunnen at Kina verdsetter vennskapet med Russland. Det gir landet trygghet i nord og vest, mens Kina konsentrerer seg om hovedproblemene mot havet og de øvrige asiatiske land. Samarbeidet med Russland er i tillegg nyttig av andre grunner. Det hindrer at separatister og terrorister kan operere utafør Kinas grenser med sikte på å stimulere opprør blant Kinas minoriteter, slik det noen ganger skjedde under den kinesisk-sovjetiske konfliktperioden.⁴⁶ Videre åpner samarbeidet med Russland og SCO-statene for økt handel, særlig hardt tiltrengt kinesisk energiimport, fra det sentrale Asia.

USA/Vestens holdning overfor både Russland og Kina var på 1990-tallet nedlatende. Dette var en tid for en høystemt liberal triumfalisme som neppe noensinne vil komme igjen. Bakgrunnen var sjølsagt Sovjetunionens sammenbrudd og Kinas indre problemer. Men ikke bare det. Vi skal også huske at krigen mot Irak i 1991 (den andre Golfkrigen), ledet av en brei koalisjon av 36 land med USA i spissen og med sovjetisk og kinesisk godkjenning, forsterket bildet av USAs absolutte militære, politiske og økonomiske overlegenhet. USAs høyteknologiske krigføring gjorde inntrykk på verden – og understreket for de kinesiske lederne at Folkets Frigjøringshær hadde et akutt behov for avansert militærteknologi. I tillegg gikk USAs økonomi godt gjennom 90-tallet, mens Tyskland og Japan sakk akterut. Tusenårsskiftet var Amerikas store øyeblikk. Stemmen som spådde nedgang for USA forstummet. Det var i denne atmosfæren at tanken på å omforme Russland og Kina i retning det vestlige, liberalkapitalistiske idealbilde levde i beste velgående.

Kina og Russland i 2000-tallets verdenspolitikk

På 2000-tallet endret dette seg. Kina fortsatte sin sterke økonomiske vekst, men også Russland kom seg etter hvert økonomisk på fote. Samtidig ble USAs og Vestens globale dominans kraftig utfordret av faktorer som ikke hadde noe med Kina og Russland å gjøre. I det første tiåret av det 21. århundre har bildet fortsatt vært preget av både konflikt og samarbeid, men

USA kunne ikke i samme grad som tidligere legge premissene for samarbeidet. Lærdommen, ikke minst fra Irakkriegen, at det var et enormt sjansespill å bedrive regime-endringspolitikk og at kostnadene ofte ikke sto i noe forhold til gevinsten, begynte å si inn i de vestlige politiske elitene. Statsdannelsesprosessene omkring i verdens fattige land kan ikke lenger styres direkte av Vesten. Utviklinga i de nye sentralasiatiske statene illustrerer dette.

Bildet av verdenspolitikken ble mer sammensatt. Vi beveget oss enda lenger bort fra den kalde krigens enkle konfliktskjema. Terrorangrepet den 11. september 2001 førte til samarbeid mellom USA, Kina og Russland i kampen mot terrorisme. Både Kina og Russland hadde lenge blitt utfordret av islamsk fundamentalisme – i Xinjiang, Afghanistan, Sentralasia og i Kaukasus. Kina og Russland ga derfor støtte til USAs krig i Afghanistan, men de deltok ikke sjøl med tropestyrker. Russland oppfordret til og med sentralasiatiske land om å stille baser og landingsrettigheter til disposisjon for USA – noe som også skjedde. Kina kom ikke med slike oppfordringer og opplevde det som problematisk med USA-baser også vest for Kina, i tillegg til rekken av USA-baser øst for landet.⁴⁷ Som motytelse oppga USA forsøkene på å «internasjonalisere» Tjetjenia-krigen ved å oppmuntre og støtte Tjetsjenias løsrivelse fra Russland. Det er heller ikke USAs linje å støtte løsrivelse av Tibet, Xinjiang eller andre provinser fra Kina. (I prinsippet gjelder dette også Taiwan, men USA motsetter seg at Folkepublikken gjennomfører en gjenforening med militære midler.)

I 2002 erklærte USA at organisasjonen East Turkestan Islamic Movement (ETIM) var å betrakte som en terroristorganisasjon sjøl om det ikke var godtgjort at det var denne organisasjonen som sto bak de terroranslag som Kina rapporterte om i Xinjiangprovinsen.⁴⁸ Dette ga Kina økt legitimitet i kampen mot de separatistiske tendensene som hadde vært til stede helt siden 1949. Logikken i denne utviklinga var at hvert land fikk friere hender til å bekjempe antatte terroristgrupper innafor sine grenser. For Kina og Russland, som begge legger avgjørende vekt på territorial integritet og ikke-innblanding, var dette viktig.

Beijings linje, særlig etter 11. september 2001, har vært å foreslå en «kooperativ sikkerhetspolitikk» med sikte på å unngå ukontrollerte våpenkappløp. Både Kina og Russland la økt vekt på å delta i FN og andre internasjonale fora og på å løse problemer ved hjelp av utstrakt internasjonal samarbeid. Utover på 2000-tallet fikk USA store problemer med sin krig mot terror, spesielt i Irak. Den vestlige leir var splittet i forhold til Irak-krigen⁴⁹. NATO opplevde sin verste krise noensinne og NATOs kollektive Afghanistan-innsats oppsto ironisk nok som en kompensasjon for europeiske NATO-staters manglende USA-lojalitet i Irak. USA greide ikke å overtale Sikkerhetsrådet til å godkjenne det nye angrepet mot Irak. Russland og Kina som vetomakter samarbeidet ved denne anledninga med land som Frankrike og Tyskland. Verdensopinionen, og ikke minst opinionen i de vesteuropeiske

land, vendte seg imot USA. Siden dette tidspunktet har USAs posisjon som ubestridt supermakt vært for nedadgående, men dette betyr på ingen måte at ikke USA fortsatt er å regne som en supermakt.

Under Putins ledelse ble Russland et statsbyggingsprosjekt i russisk tradisjon – og med brodd mot Vesten. Putins økonomiske maktgrunnlag var enorme inntekter fra olje- og gasseksport. Også dette var i tråd med russiske tradisjoner. Gode inntekter fra olje, gass og andre råvarer (korn og tømmer) hadde vært avgjørende for Sovjetunionens utenriksøkonomi. Den samme utenriksøkonomiske strukturen kjennetegnet også det tsaristiske Russland, med korn som hovedeksportartikkel (36% av Russlands eksport i 1913). Hver gang en krise i verdensmarkedet førte til store prisfall på råvarer, slik som 1929-33 (prisfall på korn samtidig som Sovjetunionen var tvunget til økt korneksport for å finansiere industrialiseringa⁵⁰), 1987, 1998 (prisfall på olje og gull rammet russisk eksport⁵¹) og sist i 2008 (prisfall på olje og gass) betydde dette harde slag mot Russlands økonomi. Overgangen til kapitalisme på 90-tallet var en katastrofe. Russlands BNP ble mer enn halvert i dette tiåret slik at landet i viktige henseende falt tilbake til et u-landsnivå. Befolkningstallet sank dramatisk fra 149 millioner i 1992 til 142 millioner i 2007 og synker fortsatt.⁵²

Kina, som baserer sin økonomi langt mer på eksport av industrivarer, har ikke bare gått forbi Russland i samlet produksjon men oppviser også en mer stabil økonomisk vekstkurve. Følgende tabell gir en sammenligning av BNP (målt i løpende priser, milliarder dollar) i Kina og Russland for noen utvalgte år:⁵³

År	Kina	Russland	Kina/Russland
1990	355	579	0,61
1993	432	393	1,10
1997	902	447	2,02
2000	1200	260	4,62
2005	2200	764	2,88
2008	4327	1677	2,58

I 2000 nådde Russlands BNP et lavmål på 260 milliarder dollar, men i 2005 var landets BNP oppe i 764 milliarder dollar, som følge av enorm eksportøkning av olje til gode priser drevet i været av USAs kriger og Kinas industrialisering. Kinas økonomiske makt økte drastisk gjennom hele denne 20-årsperioden. Kinas BNP passerte Russland i 1993, og var i 2010 fire ganger større enn Russlands. Russland er i hovedsak forblitt en råvare- og våpeneksportør, men har ervervet seg økonomisk sjølstendighet med en betydelig valutabeholdning (verdens tredje største etter Kina og Japan).

Både Kina og Russland ble i løpet av 2000-tallet i økende grad utilgjengelig for vestlig press og omdanningsforsøk. Kritikk av menneskerett-

situasjonen og andre interne forhold prellert av. Begge land ønsket å spille rollen som uunnværlige samarbeidspartnere for USA i håndteringen av de internasjonale utfordringene. Kina har i dag helt klart en slik rolle når det gjelder internasjonal økonomi.

De to siste tiåra har vært fylt av spekulasjoner om USAs nedgang og NATOs oppløsning. Men realiteten gjenstår at USA – tross sine kriger og mange problemer – stort sett har bevart sitt omfattende system av allianser omkring i verden. Ja, Østeuropa er nå innlemmet i NATO-alliansen og opptrer som mer underdanige under USAs ledelse enn de vesteuropeiske landene. I NATOs indre kontroverser er disse landene ofte USAs sikre støttespillere, til irritasjon særlig for et land som Tyskland. USAs innflytelse er også konsolidert i det østlige Asia, hvor land som Japan og Sør-Korea ser på Kinas framrykning med uro og derfor ønsker å videreføre alliansen med USA.

Kjennetegnet ved en supermakt er jo at den er i stand til å opprettholde et mangesidig alliansesystem på ulike nivåer av intensitet og samarbeid – også i vanskelige tider. Kostnadene for mindre land ved å stille seg utafør dette systemet av vennlige relasjoner til supermakta, er formidable. I det store bildet er det Kina og Russland som har hatt problemer med å finne varige allierte, det er de som har vært venneløse i verdenspolitikken. Det er knapt noe land Russland virkelig kan få støtte fra, dersom man ser bort fra Kina. Heller ikke Kina har utviklet stabile allianser som reelt er til nytte for Kina, kanskje med unntak av Pakistan. Det nære forholdet til land som Myanmar og Nord-Korea kan fort bli en belastning. Sett i dette lyset blir et godt forhold mellom Kina og Russland ytterligere viktig for begge land.

Mange har konkludert med at det nå skjer et globalt maktskifte i verden. Kanskje vil vi se tilbake på året 2008 som det året da dette begynnende maktskifte for alvor ble merkbart gjennom en rekke tilsynelatende usammenhengende begivenheter: den økonomiske verdenskrise fikk sitt klimaks i september/oktober 2008 med kurs- og produksjonsfall. Kina var det store unntaket med nesten «vanlig» vekst i BNP. Verdenskrise begynte i USA og var først og fremst et nederlag for den amerikanske kapitalismen. Samtidig økte Kinas betydning som garantist for verdensøkonomisk stabilitet. USA og NATO fikk samtidig økende problemer i Afghanistan. Bush-æraen ble avsluttet og Obama ble president. Georgiakrigen i august 2008 skrinla NATOs planer om ekspansjon østover. Kina arrangerte de olympiske sommerlekene i Beijing i august 2008, en begivenhet av stor symbolsk betydning. Men Kinas indre problemer var også merkbare. Tibetanske organisasjoner arrangerte ikke bare motdemonstrasjoner mot OL. I mars 2008 gikk tibetanske separatister til voldelige anslag mot han-kinesere og muslimer i Lhasa, et opprør som raskt spredde seg til andre provinser med tibetansk befolkningsinnslag.⁵⁴ Det skjer nok et begynnende maktskifte i verden, først og fremst økonomisk. Dette betyr likevel ikke at Kina er i ferd med å bli verdens nye supermakt. Det er like mye snakk om en begynnende

maktfragmentering. På det militære område beholder USA i det store og hele sin overlegenhet, til tross for den sedvanlige amerikanske opphisselsen hver gang en mulig konkurrent øker sin forsvarskapasitet.

Ved inngangen til det andre tiåret i det 21. århundre er det ikke bare klart at Kina og andre asiatiske land raskt tar inn på Vesten i økonomisk styrke, men også at de vestlige velferdsstatene og lønningene i Vest-Europa og Nord-Amerika utsettes for nye angrep. Alliansen mellom stat og kapital har tatt full kontroll over den økonomiske politikken og praktisk talt satt demokratiet til side på dette området. Nettopp det som utmerker de mest siviliserte kapitalistiske land framfor land som Kina og Russland – velferdsordninger og demokratiske rettigheter – settes under press. Forandringens vinder blåser med full styrke både over Asia, Nord-Amerika og Europa.

Kinas og Russlands utenriksøkonomier

Den økonomiske verdenskrise som brøt ut i 2008 har forsterket inntrykket av Kinas betydning fordi landet har vært i den unike posisjon at dets høye vekst har fortsatt gjennom kriseåra 2008-2010. I 2009 var veksten i BNP 8,3%, en vekst de avanserte industrilandene ikke er i nærheten av sjøl i gode tider. Men både Kinas eksport og import ble merkbart redusert i dette året, henholdsvis med 16 og 11%. (Til sammenligning: verdens BNP, dvs den globale verdiproduksjon sank i 2009 med 0,6%, verdenshandelen gikk tilbake med 11%.⁵⁵) Det var den kinesiske statens enorme stimuleringspakke som sikret fortsatt innenlands vekst og indirekte også drahjelp for verdensøkonomien. Russland på sin side fikk en knekk i sin ellers høye vekst på 2000-tallet som følge av fall i oljeprisen og andre råvarepriser. Russlands BNP sank med 8,7 % i 2009. Men Russland ser igjen ut til å komme på fote økonomisk som følge av at oljeprisen seinere er kommet tilbake i relativt høyt leie.

Kina og Russland har hver på sin kant økonomiske relasjoner til andre land som i omfang er langt større enn relasjonene mellom de to land. Som jeg argumenterte for tidligere i denne artikkelen utelukker ikke dette at vennskapet mellom Kina og Russland kan ha stor betydning for partene. La oss på denne bakgrunnen se litt nærmere på de to landenes utenriksøkonomi, både hva angår kvantitet (handelsomfanget) og kvalitet (hva slags varer som omsettes).

Russlands⁵⁶ eksportmarked er først og fremst EU-landene. I 2008 var Nederland Russlands eksportland nr 1 og Italia og Tyskland lå på de neste plassene. Til sammen gikk over 27% av Russlands eksport til disse tre landene. Kun 4,3% av Russlands samlede eksport gikk til Kina. På import-sida ser det litt annerledes ut. Russland importerer mest fra Tyskland (13,5% i 2008), men her er Kina en god nummer 2 med 13.2%.

Snur vi dette bildet og ser på Kinas eksport og import for det samme året framstår Russland som en beskjeden aktør. EU er Kinas hovedeksportpartner med 20,5%, med USA på andreplass (betrakter vi hvert EU-land for seg, er USA på førsteplass) med 17,7%. Russland mottok i 2008 kun 2,2% av Kinas totale eksport, men vi skal huske at det bak disse tallene skjuler seg en eksepsjonell økning av Kinas totale eksport i de siste 20 åra. Eksporten fra Kina til Russland har også økt betydelig, men ikke i det omfanget som Kinas eksport til vestlige industriland har økt. (Jf Nordhaug/Skarstein i dette Vardøger-heftet.) Som nevnt hadde Kina i 2009 et totalt fall i sin eksport på 16%, men fallet i eksporten fra Kina til Russland i samme året var på hele 47%.⁵⁷

Kina importerte mest fra Japan i 2008 med 13,2% av samlet import, EU var på andreplass med 11,4%, USA på femteplass med 7% og Russland på åttendeplass med 2,1%. Også her gjelder at Kinas betydning som importør i løpet av få år er blitt formidabel, mye av eksempelvis europeisk bilproduksjon lever i dagens krisetider på kinesisk import. Bak Russlands beskjedne 2,1% av Kinas import, skjuler det seg altså en sterk absolutt økning. Handelsvolumet mellom de to land utgjorde i 1999 5,7 mrd dollar og var i 2007 steget til 48 mrd dollar.⁵⁸

Sjøl om Russland og Kina ikke er hverandres viktigste handelspartnere, er det for enkelt ut fra dette å slutte, som noen gjør, at alliansen mellom Kina og Russland kun er forbigående og «opportunistisk» og at de «er mer oppmerksomme mot Vesten enn de er mot hverandre». ⁵⁹ At det er en klar realpolitisk, dvs «opportunistisk» dimensjon i forholdet mellom Kina og Russland er riktig, men det er ikke noe særegent for denne alliansen. Dessuten bør vi som nevnt se på innholdet av handelen for å forstå Russlands betydning for Kina. Som alt vist har Kinas mangeårige våpenimport fra Russland vært av avgjørende betydning for Kinas forsvar. Dette, kombinert med det faktum at Kina i dag har stabile forhold langs grensene mot nord og vest, er fundamentalt i den langsiktige kinesiske kalkylen som ser framtidens hovedproblemer mot havet, dvs mot øst og sør.⁶⁰ Men i tillegg kommer et annet viktig forhold, nemlig Kinas akutte behov for energi og råvareimport. Russland og dels også de sentralasiatiske land er på dette feltet først og fremst en framtidsmulighet som leverandører til Kinas industrialisering, som nå som en magnet trekker til seg råvarer og energi av alle typer.

Energiens geopolittikk

I 1985 var Kinas andel av verdenshandelen 1,8% og eksporten besto da av olje, mineraler og landbruksprodukter. I 2007 utgjorde Kinas andel av verdenshandelen 7,7%.⁶¹ Landet eksporterer i dag industrivarer i stor stil. I 1993 ble Kina avhengig av å importere olje til tross for at landet er Øst-Asias største oljeprodusent. Behovet for import av olje, mineraler og andre råstoffer

er blitt akutt. Kina er i dag verdens største konsument av blant annet kull, stål og kopper. I 2009 gikk Kina forbi USA som verdens største energikonsument. (Men hver kineser bruker i snitt kun 1/5 av den energimengde som hver USA-borger bruker.) I 2007 rykket Kina, som har en lite energibesparende økonomi (energiforbruk pr produsert enhet er altså høyere enn i mange andre land), opp på førsteplass når det gjelder CO₂-utslipp. Kina gjennomfører en intens søking etter nye energikilder av alle typer, men foreløpig er kull landets dominerende energikilde som dekker rundt 2/3 av energibehovet. Ifølge Kinas Nasjonale statistiske byrå økte konsumet av kull i 2009 i forhold til 2008 med 9,2%, mens totalt energikonsum økte med 6,3%. Fordi Kina også er verdens største produsent av kull er landet foreløpig sjølforsynt med denne svært forurensende energikilden. Fra ca 2015 forventes Kina å være avhengig av import av kull. Totalt konsum av kull forventes å dobles mellom 2001 og 2030.⁶² Kina har ikke forpliktet seg til noen absolutt reduksjon av sine CO₂-utslipp, men kun til å minske energiforbruket pr produsert enhet med 20% mellom 2005 og 2010.⁶³ Sjøl denne målsettinga er sannsynligvis ikke nådd, sjøl om den kinesiske regjeringa i 2010 annonserte at tusenvis av fabrikker med for høyt energiforbruk skulle nedlegges.

Allerede i dag er Kina sterkt avhengig av oljeimport og derfor er landets jakt på oljeforsyninger og arbeid for å spre oljeleveransene på flere land og verdensdeler nå inne i en kritisk fase. Fra å være sjølforsynt med olje inntil 1993 var landet i 2009 nødt til å importere 46% av sitt totale råoljeforbruk. Oljeimporten vil måtte øke dramatisk dersom prognosene for Kinas økonomiske vekst fram til 2030 er tilnærmet riktige. Når det gjelder gass importerte Kina i samme år kun 8% av totalforbruket, men planen er å erstatte kull med gass som varme- og strøm-kilde og i så fall må også gassimporten bli formidabel.⁶⁴

Oljeimporten er blitt et avgjørende utenrikspolitisk spørsmål for Kina. I 2006 var Kinas viktigste leverandører av råolje Angola, Saudi-Arabia, Iran, Russland og Oman i denne rekkefølge. Landene i Midtøsten og i Afrika leverte til sammen 61% av Kinas oljeimport, Russlands andel var 11,4%.⁶⁵ Fordi Kinas oljeimport vil øke med anslagsvis 20% årlig fram mot 2020 vil Kina i åra framover være avhengig av å øke olje-importen fra Midtøsten. Noen mener at andelen av Midtøsten-olje av den totale importen i 2015 vil ligge på 70%.⁶⁶ Transporten av olje går over havet (90% av importen). Derfor er sjøveien fra Midtøsten/Afrika sør for Asia, hovedsakelig gjennom Malakkastredet, av strategisk betydning. I og med at Kina foreløpig ikke har en sterk marine, er det i praksis USA som kontrollerer denne sjøveien. I en krise- eller krigssituasjon vil USA kunne kutte storparten av Kinas oljeimport, noe som etter en viss tid vil ha katastrofale følger for det kinesiske samfunnet. Dette er en av de viktigste grunnene for at Kina arbeider intenst med å diversifisere sin energiimport og særlig oljeimporten. Det vil

være mye tryggere for Kina dersom mer av oljeimporten kom over land fra Russland, de øvrige medlemmene av SCO og andre land på det asiatiske kontinent som Kina står på vennskapelig fot med. Det er på denne bakgrunn at landets anstrengelser for å kjøpe energi og å føre olje- og gassledninger inn i Kina fra de omliggende land blir lett forståelig.

Tilsynelatende skulle alt ligge til rette for at Russland, med sine olje- og gassressurser, ble en av Kinas største energileverandører og at dette forhold skulle føye en viktig dimensjon til vennskapet mellom de to land, en dimensjon som ikke var til stede da landene begynte sitt samarbeide på begynnelsen av 1990-tallet. Men sannheten er at det har tatt forholdsvis lang tid å etablere et reellt kinesisk-russiske energisamarbeid. Dette skyldes uten tvil at den russiske sida har holdt igjen, av en rekke ulike grunner.

Den første oljeledning overhodet som bringer russisk olje inn i Kina var ferdigstilt høsten 2010 etter mange år med forhandlinger fra midten av 1990-tallet og mye fram og tilbake mellom de to land. Først var det i 2001 avtalt en oljeledning til Kina fra Taishet (vest for Baikal-sjøen), så gikk Russland i forståelse med Japan inn for i stedet å føre oljen til en havn ved Japanhavet med sikte på eksport pr tankskip til Japan og evt også USA. (Denne ledningen kalles ESPO, East Siberian Pacific Ocean pipeline.) Fordelen for Russland med denne siste løsningen var at kundegrunnlaget ville bli utvidet, mens man med kun en ledning til Kina kan bli utsatt for det en russisk guvernør i Det fjerne Østen har kalt «den eksklusive kjøperens diktatur». Så viste ikke Japan tilstrekkelig interesser for dette prosjektet⁶⁷ og Russland har igjen svingt tilbake til det kinesiske prosjektet (altså en sidelinje fra ESPO), mens transporten av olje mot Japan-havet foreløpig vil gå pr. jernbane.

Den russisk-kinesiske rørledningen fører altså olje fra Taishet (i det østlige Sibir) til Skovorodino (i Russlands Fjerne Østen, nær grensa til Kina) og videre til Daqing i det nordvestlige Kina. Bare strekningen på russisk territorium (Taishet-Skovorodino) er 2700 km lang. Den skal levere 15 millioner tonn olje pr år. Mye tyder på at det endelige gjennombruddet for dette prosjektet først kom da verdenskrise og prisfallet på olje høsten 2008 brakte de russiske selskapene Rosneft og Transneft (begge statseide selskaper med sterke personalrelasjoner til Russlands politiske ledelse) opp i akutte betalingsproblemer. Man ble i 2009 enig om at Kina skulle finansiere prosjektet med et lån på 15 milliarder US-dollar til Rosneft og 10 milliarder US-dollar til Transneft, og at tilbakebetaling skulle skje i form av oljeleveranser til Kina over de neste 20 åra (15 millioner tonn pr år).⁶⁸

Denne avtalen blir sjølsagt feiret som en bekreftelse av kinesisk-russisk vennskap. Den vil øke oljeimporten fra Russland (som inntil 2010 foregikk pr jernbane og utgjorde 9 millioner tonn pr år), men i forhold til Kinas enorme importbehov er dette lite.

Dette er også lite i forhold til Russlands samlede oljeproduksjon. I de seinere åra har Russland gått forbi Saudi-Arabia som verdens største

produsent av råolje, fordi Saudi-Arabia har fulgt OPEC-vedtak om å redusere oljeproduksjonen noe, mens Russland, som står utafør OPEC, ikke bryr seg om dette. Størsteparten av denne oljen (rundt $\frac{3}{4}$) eksporteres. Men bare noen få prosent av denne eksporten går til Kina eller øvrige asiatiske land, sjøl om Russland lenge har hatt en plan om å øke energiekporten til Asia. Foreløpig går ingen gasseksport fra Russland denne veien. Russlands olje- og gass-eksport går i all hovedsak til Europa. Dette er et gammelt mønster fra den gang Sovjetunionen bygde lange olje- og gassledninger både til sine allierte i Østeuropa (til reduserte «vennskapspriser») og til Vest-Europa. På 1970- og særlig på 80-tallet var det et sentralt kritikkpunkt fra USA at Vesteuropa var i ferd med å gjøre seg avhengig av sovjetisk energi. En CIA-rapport fra 1977 prognosterte til og med at Sovjetunionen i løpet av en tiårsperiode ville gå tom for olje. Da europeiske land og Sovjetunionen ble enig om bygginga av en gassrørledning i 1981/1982 gjorde Reagan alt som var mulig for å hindre dette. Men rørledningen ble bygd, med betydelige bidrag fra tyske selskaper. Deutsche Bank i spissen for en gruppe banker stilte kreditt til rådighet mot at Sovjetunionen importerte varer fra tysk industri. EU-kommisjonen protesterte mot USAs sanksjonsregime. For den vest-tyske regjeringa var dette en måte å sikre tysk eksport på – i tillegg til at gassimporten fra Sovjetunionen til Vesteuropa minsket avhengigheten av Midtøsten-oljen. Det var også på 80-tallet at Europa for alvor ble oppmerksom på Norge som olje- og gass-eksportør. USA og EU ble etter hvert enige om å begrense importen av sovjetisk gass til 30% av totalforbruket, og derfor ble det lagt press på Norge for å øke sin gasseksport til kontinentet. Den strukturen som den gang ble etablert har i overraskende grad holdt seg til våre dager. I 2004 var de tre fremste eksportørene til EU fordelt på følgende måte: russisk gass utgjorde 32% av EUs totale gassforbruk (inklusive rundt $\frac{1}{3}$ egenprodusert gass), norsk gass utgjorde 20% og gass fra Algerie 15%. Når det gjelder EUs oljeforbruk var de tre fremste leverandørene Russland 19,8%, Norge 19,6% og Saudi-Arabia 11,3%.⁶⁹

Siden 70-tallet har Sovjetunionen/Russland vært en storeksportør av energi til Europa. Rundt $\frac{2}{3}$ av russisk olje- og gasseksport går i dag til EU-landene, resten går til andre europeiske land og til SUS-land (SUS=Samveldet av Uavhengige Stater) som Ukraina og Belarus. Disse siste får olje og gass til rabatterte priser, en «arv» fra Sovjetunionen og en del av de eiendommelige politisk-økonomiske relasjonene mellom Russland og disse land (og bakgrunn for «gasskrigen» mellom Russland og Ukraina for noen år siden). Når det gjelder russerne sjøl – altså Russlands hjemmemarked – får de olje og gass (gass dominerer i husholdningene) til betydelig reduserte priser.

Total russisk oljeproduksjon i 2007 var på 491 millioner tonn og av dette ble 365 millioner tonn eksportert. I 2006 produserte Russland 656 mrd. kubikkmeter gass og eksporterte 201 mrd. kubikkmeter. (Til sammenligning:

Norge satte i 2010 rekord i gasseksport med 97 mrd. kubikkmeter.) Man forventer at både produksjon og eksport av olje skal øke noe i åra framover (i 2010 var total oljeproduksjon på 505 millioner tonn), men hittil har man satset på de etablerte oljefeltene i Ural, Kaukasus, Vest-Sibir og Volga-området sjøl om man tror at disse nå er i ferd med å nå sine optimale utvinningsnivåer⁷⁰. Russlands oljereserver (beregnet til 6,4% av verdens reserver) ligger spredd og de fleste av dem langt øst for Ural. I tillegg kommer Shtokmanfeltet⁷¹ og andre felt i eller nær Nordishavet. Det er kostbart å åpne disse feltene som altså befinner seg i noen av de tynnest befolkede områdene av landet, og i tillegg bygge nye rørledninger. Dette er noe av årsaken til at det går sakte med å få i gang store oljeleveranser til Kina og Asia. Men det er også lansert en rekke andre hypoteser om hva som ligger bak den russiske energipolitikken, slik som maktkamper innen den russiske politiske eliten, usikkerhet om hvor mye olje og gass som faktisk er tilgjengelig, mangel på kvalifisert arbeidskraft, at Russland fortsatt ønsker å satse på Europa, russisk underlegenhetsfølelse overfor Kina og angst for at Russland skal bli et råstoff-reservoar for Kinas industrialisering osv. En siste overgripende bekymring sett fra russisk side er sjølsagt å hindre prisfall som følge av økt russisk produksjon av olje og gass, og at man følgelig holder igjen når det gjelder å åpne nye felter. Det er ikke plass for å gå nærmere inn på disse ulike hypotesene her.

I forhold til SCO avtegner det seg visse interessekonflikter mellom Kina og Russland. Kina ønsker at SCO skal bli en felles handelssone med lave tollsatser, noe både Russland og de øvrige SCO-land er skeptiske til. Når det gjelder energi så finnes det i dag både olje- og gass-ledninger fra Kasakhstan til Xinjiangprovinsen i Kina og videre Shanghai. I 2009 ble også en gass-ledning fra Turkmenistan, som har de fjerde største gassforekomstene i verden, koplet til Kasakhstan-Shanghai-ledningen og åpnet med partiformann Hu Jintao til stede. På denne måte blir de sentralasiatiske eksportlandene mer uavhengig av å føre olje og gass gjennom russiske ledninger i retning Europa. I lang tid har Russland nytt godt av det gamle «vennskapsprissystemet» i SUS-området: turkmensk gass ble kjøpt av Russland til venns-kapspris og tilsvarende gassmengder videresolgt til «europeisk» markedspris. I de seinere år har Turkmenistan og andre eksportører vært i stand til å presse Russland til å betale mer for gassen, ikke bare på grunn av gassledningen til Kina, men også på grunn av andre prosjekter med sikte på å føre gass fra området rundt Det kaspiske hav, via Azherbadsjan og dermed utenom Russland, til kundene i Europa. Da gassprisene i 2009 falt i Europa kom til og med Gazprom (som har eksportmonopol på gass fra Russland) i den ubehagelige situasjon at de betalte mer for turkmensk gass som følge av inngåtte avtaler enn det de fikk for gassen på det europeiske markedet.⁷²

Hva som blir utviklinga på dette området er uklart. Både produsenter og kjøpere av energi på det eurasiatiske kontinent forsøker å skaffe seg flere å

handle med (og flere rørledninger) for på den måten å stå sterkere i diskusjon om pris. I det hele tatt synes det som utviklinga når det gjelder produksjon, transport og salg av olje og gass for tida er preget av en alles kamp mot alle: hver stat ivaretar sine interesser så godt det lar seg gjøre. Allianser, prosjekter og planer veksler i høyt tempo. Kina, med sin finansielle styrke, står sterkt i denne konkurransen og gir både rundhåndet kreditt og gjør oppkjøp av selskaper innen energisektoren i en rekke land, ikke minst i Sentralasia. (I Russland har imidlertid myndighetene avvist kinesiske tilbud om oppkjøp av russiske energiselskaper.)

Sluttbemerkninger

Forholdet mellom Kina og Russland er ikke hjertelig og det er ikke bestemt av noen felles visjon eller felles moralske og ideologiske verdier som skal realiseres. Basisen for denne relasjonen er at begge land har nytte av hverandre, særlig på det sikkerhetspolitiske området. Det finnes dog et felles syn på verdenssituasjonen preget av at begge land har vært i en defensivposisjon og det liberal-kapitalistiske systemet i en offensivposisjon i åra etter Sovjetunionens sammenbrudd. De to land er (sammen med en rekke andre land) varme forsvarere for prinsippet om nasjonal suverenitet og ikke-innblanding, som jo også er kjernepunkter i folkeretten og FN-systemet. Landenes verdenspolitiske betydning henger sammen med dette forholdet.

På 2000-tallet har det liberal-kapitalistiske verdenssystemet under USAs ledelse vært utsatt for påkjenninger som kan føre til en gradvis svekkelse av dets dominans over verden. Russland har hatt sine problemer å stri med, til tross for økonomisk framgang. Kina har derimot hatt oppsiktsvekkende framgang.

Jeg tror partnerskapet mellom Kina og Russland vil fortsette, men begge land vil ha sin egen utenrikspolitiske dagsorden og vil samarbeide nært også med andre land. Relasjonen mellom Kina og Russland vil derfor neppe bli mer intens. Russland, som et europeisk land, vil hele tida også være opptatt av forholdet til Europa. Kina på sin side har større problemer med det øvrige Asia og USA enn Russland har med Europa og USA. Derfor verdsetter Kina relasjonen til Russland høyt og er villig til å gi store bidrag for å sikre denne relasjonen, til tross for de problemer (når det gjelder våpensalg, energiimport mm.) som finnes.

Russlands underlegenhetsfølelse overfor Kina vil imidlertid øke i takt med Kinas økte økonomiske og politisk-militære makt. Dette vil kunne styrke de anti-kinesiske holdningene som alt finnes i Russland. I verste fall kan noe av det samme gjenta seg som på 1950- og 60-tallet, men med omvendt fortegn. Kina valgte da å bryte samarbeid på grunn av russisk dominans og arroganse.

Lønningene til den underbetalte kinesiske arbeiderklassen vil nødvendigvis øke i åra som kommer. Kampen for sosiale og politiske rettigheter i det kinesiske folkedypet vil bli merkbar og i ytterste fall skape stor uro i Kina. Dagens vekstrater og Kinas posisjon som lavkostland kan i en slik situasjon svekkes. Russland vil med sin råvare-orienterte eksportøkonomi være avhengig av prisutviklinga når det gjelder olje og gass. De russiske råvareressursene burde sikre en forholdsvis sterk russisk økonomi det neste tiåret og legge grunnlaget for en modernisering av det øvrige næringslivet i landet. Utviklinga av styrkeforholdet mellom de to land må derfor ikke nødvendigvis gå i Kinas favør, relasjonen dem imellom vil også kunne ta andre veier.

Alle tegn på at Kina svinger i retning av en stormakts- og imperiepolitikk følges med oppmerksomhet i Russland. I de seinere åra har et stadig stoltere og mer sjølsikkert Kina stått fram, og som kanskje ikke lenger følger rådene som Deng Xiaoping i sin tid ga om å være tilbakeholdne i utenrikspolitikken og vente på Kinas tur. Stadig flere kinesere mener at Kinas tur er kommet! Det gamle Midtens rike er gjenreist og bør kreve sin berettigede plass. Som den frittalende kinesiske regjeringsrådgiver Yan Xuetong sier i et intervju med avisa *Neue Zürcher Zeitung*: «Vi kinesere er historisk sett vant til å være de beste.»⁷³

Av og til luftes det tankemåter som antyder at stormaktsdrømmer og imperialistisk ideologi ligger som en bakgrunns-premiss for kinesisk utenrikspolitikk. Ulike akademiske og militærfaglige publikasjoner har framholdt at Kina mangler livsrom, living space, for sin økonomiske utvikling. Enhver som kjenner det tyske uttrykket Lebensraum og den historiske konteksten dette uttrykket tilhører, vet at alt snakk om at en nasjon trenger livsrom gjør andre stater bekymret. Høytstående kinesiske militære har i tillegg utviklet teorier om at det må skilles mellom «territorialgrense», som er den politiske og juridisk aksepterte grense og «strategisk grense». Strategisk grense, ble det hevdet i en artikkel i *Frigjøringsarmeens Dagblad* så tidlig som i 1987, «definerer en stats og en nasjons livsrom» og vil endre seg i takt med at nasjonens styrke endrer seg.⁷⁴ I 2009 ble lignende tanker formulert i en bok skrevet av en viss Wang Xiaodong og som hevdet at Kinas hovedproblem var mangel på «livsrom». Det er uklart hvor utbredt en slik offensiv makttenkning er, men med Kinas økonomiske betydning og mangel på råvarer har den nok en viss resonansbunn i det kinesiske samfunn. Alene det faktum at slike tanker kommer på trykk i kinesiske publikasjoner, som jo er underlagt statlig kontroll, tyder på at i det minste noen maktpersoner i Kina har sympati med dem. Russerne har i alle fall merket seg dette – vel bevandret i geopolitiske resonnementer som de er. A. Lukin, direktøren for Senter for Østasia og SCO-studier i Moskva, kaller slike tanker for «farlige» i en forøvrig veloverveid artikkel om forholdet mellom de to land. Han viser også til en bok som kom i 2009 og ble en bestselger i Kina. I oversettelse har den tittelen «Kina er ikke lykkelig» og den hevder ifølge Lukins referat at Kina er

best til å forvalte naturressursene og at Kina i framtida bør ta kontroll over dem til beste for hele menneskeheten⁷⁵. Det må understrekes at dette ikke er offisielle kinesiske synspunkter, men de forteller noe om den debatt som foregår i Kina og som kan påvirke relasjonen til Russland i negativ retning. Kina ser seg i økende grad som en bevarer av status quo. Landet er tjent med å bevare stabile politiske og økonomiske relasjoner mellom hovedaktørene i det internasjonale systemet. Innenrikspolitisk er slagordet å «bygge et harmonisk samfunn» hvor «alle mennesker gjør sitt beste» og hvor «alle går fram i harmoni med hverandre». (Som det heter i et vedtak fra KKPs sentralkomite, september 2004)⁷⁶ Utenrikspolitisk gjelder det å bidra til en «harmonisk verden». Begrepet harmoni er i dyp overenstemmelse med den konservative, konfusianske tradisjonen som i dagens Kina opplever en renessanse. Konfusianismen skal ifølge akademikeren Li Jidong hjelpe Kinas «velgjørende kultur» å bli den «internasjonale politiske kulturs mainstream». På den måten skal «Amerikas 'diskursive hegemoni'» utkonkurreres.⁷⁷

Regjeringsrådgiveren Yan Xuetong fastslår at Kina ikke har noen interesse av å endre det politiske systemet i andre land – et i og for seg velkjent standpunkt. Men han fortsetter: «Dette tilsvarer ikke den konfusianske filosofi som sier: Om dere vil lære av oss underviser vi dere, men vi trenger oss ikke på.»⁷⁸ Ikke bare er det påfallende at en sentral maktperson gjør denne direkte anknytninga til konfusianismen. Det er også interessant som et forsøk på å legitimere en kinesisk maktutstråling utover verden som angivelig ikke er basert på makt. Alt under den forrige partileder, Jiang Zemin, var det tale om «herredømme i kraft av dyd» – et kjernepunkt i konfusiansk moralfilosofi. I et slikt perspektiv vil det, ifølge kineserne, la seg gjøre å løse konflikter på fredelig måte. At denne fredelige måte å løse konflikter på skal foregå på Kinas premisser og på basis av økt kinesisk makt, blir stilltiende forutsatt.

Betoningen av harmoni, rasjonalisme og diskurs ligner i så måte forsøkene på å legitimere USAs supermaktposisjon for kun få år tilbake. Forhenværende amerikansk utenriksminister, Madeleine Albright, omtalte en gang USAs supermaktposisjon som et «velgjørende globalt hegemoni» og USA som en «indispensable nation» for resten av verden. For 150 år siden forsvarte John Stuart Mill det britiske imperiet med en lignende logikk: når imperiet brukte makt var det «heller i andres tjeneste enn for egen skyld». Dette er et grunndogme i den herskende liberalismens syn på internasjonale relasjoner. Liberale, «velgjørende» imperier, hevdes det, forfølger ikke snevre egeninteresser.⁷⁹

En moderne imperialisme kan åpenbart ikke kun nøye seg med å framstå med en overveldende makt, den har også behov for å framstå i en aura av fornuft og moral. La oss likevel håpe at Kinas ledere tar sin egen anti-hegemoniske linje så alvorlig at vi slipper å oppleve en ny kinesisk imperialisme ikledd de samme plumpe argumentene om stormakters

angivelige interesseløshet og velgjørenhet som vestlige imperialistmakter vanligvis har smykket seg med.

NOTER

- 1) Takk til Helge Ryggvik og Kristen Nordhaug (hhv Universitetet i Oslo og Høgskolen i Oslo), Simen Andersen Øyen (Univ. i Bergen) og Børge Bakken (Hong Kong University) for kommentarer til ulike sider av denne artikkelen.
- 2) P. J. Katzenstein: *A World of Regions. Asia and Europe in the American Imperium*, Ithaca/London, 2005, s. ix.
- 3) Jf *Fischer Weltgeschichte Bd 16: Zentralasien*. Utgitt av Gavin Hambly, Frankfurt, 1966, s. 138-139.
- 4) Jf Witt Raczka: «Xinjiang and its Central Asian borderlands», *Central Asian Survey*, vol. 17, 1998, s. 381. En del opplysninger som følger bygger på denne informative artikkelen.
- 5) «On the Ten Major Relationships» (1956), *Selected Works of Mao Tsetung*, vol. 5, Peking, 1977, s. 295. Mao innrømmer eksistensen av han-sjåvinisme i det sivile samfunn ved bl.a. å si at «selv blant det arbeidende folk» finnes det han-sjåvinisme og at både kadrene og massene må omskoleres i så måte (ibid). Videre påpeker han også at Kina må trekke lærdom av Sovjetunionen hvor forholdet mellom den russiske nasjonaliteten og minoritetsnasjonene «is very abnormal» (s. 296).
- 6) Halford Mackinder: «The Geographical Pivot of History», *Geographical Journal*, vol. 23, april 1904, s. 421-437. For en gjennomgang av Mackinders og andres geopolitiske teorier se Peter J. Taylor: *Political Geography. World Economy, Nation-State and Locality*. London/NY, 1985, s. 37 ff. En interessant kritikk av Mackinder finnes i Chr. J. Fettweis: «Sir Halford Mackinder, Geopolitics, and Policymaking in the 21st Century», *Parameters*, vol. 30, Summer 2000, s. 58-71. Han angriper bl.a. Mackinders premiss om at den makt som behersker kjernen i Eurasia har en militærstrategisk fordel bl.a. som følge av kortere forsyningslinjer og at de perifere makter som skal bedrive inndemming (containment) omvendt har en mer krevende oppgave. Forholdet er heller at kjerneområdet alltid har vært sårbart for angrep fra nesten alle kanter, unntatt fra Nordishavet og at dette har preget den russiske utenrikspolitiske tenkning, mens USA med sin geografiske posisjon aldri har behøvd å frykte noen omringning (s. 65-66). For egen del kan vi tilføye: nettopp det forhold at både Russland og Kina, med eller uten berettigelse, i vår epoke frykter å bli innringet av fiendtlige makter, er en viktig grunn til alliansen mellom de to land.
- 7) J. Nickeson: «Has the West lost the Battle of Central Asia?» *Defense and Foreign Affairs Strategic Policy*, vol. 35, Issue 8, 2007, s. 6ff. Ifølge SCOs charter er medlemskap kun åpent for land «i regionen», men uten at «regionen» er nærmere definert. Se Mutlaq Al-Qathani: «The Shanghai Cooperation Organization and the Law of International Organizations», *Chinese Journal of International Law*, vol., 5, 2006, s. 137. Også Hviterussland fikk sin søknad om observatørstatus avvist med følgende bemerkning av Russlands utenriksminister Sergej Ivanov: «Belarus er ikke et asiatisk land, i motsetning til Russland som er både europeisk og asiatisk.» Nickeson op cit.
- 8) Z. Brzezinski: *The Grand Chessboard. American Primacy and its Geostrategic Imperatives*, N.Y. 1997, s. 55.

- 9) Om forholdet India-Kina se «A Himalayan Rivalry; India and China», *The Economist* 21.08.2010 og Robert Sutter: *Chinese Foreign Relations*, Lanham/Maryland, 2008, s. 296-308.
- 10) Her sitert etter analysen til A. F. Klimenko: «The Evolution of China's Military Policy and Military Doctrine» i det russiske tidsskriftet *Military Thought*, vol. 14, 2005, s. 49. Klimenko, som er russisk generalløytnant, hører med blant forsvarerne av det kinesisk-russiske partnerskapet innen offiserskorpset. Den samme – etter min mening riktige – innsikten finnes også på amerikansk side. Evan Medeiros, som i dag er direktør for Kina-Taiwan-Mongolia-avsnittet i Det nasjonale sikkerhetsråd ved Det hvite hus sier: «Many analysts too often mistakes presence for influence. The fact that countries are trading more with China and negotiating with it in regional organizations does not... imply that China can change these states' policies.» «The New Security Drama in East Asia», *Naval War College Review*, vol. 62, Høsten 2009, s. 40.
- 11) For disse opplysningene se «Japan goes from Dynamic to Disheartened», *New York Times* 16.10.2010 og «China Passes Japan as Second-Largest Economy», *New York Times* 15.08.2010. Når denne artikkelen avsluttes har Japan opplevd en jordskjelv- og tsunamikatastrofe med langsiktige konsekvenser som ennå er uavklarte.
- 12) Lawrence Freedman: «The Military Dimension of Soviet Policy» i: *The Soviet Union and East Asia*, ed. G. Segal, London/Boulder, 1983 s. 93 og Allen S. Whitings: «Sino-Soviet Relations: What Next?», *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 476, November 1984, s. 145
- 13) Coit D. Blacker: «Military Forces», I: *After Brezhnev. Sources of Soviet Conduct in the 1980s*, Ed. R.F. Byrnes, London, 1983, s. 130.
- 14) Whitings, *ibid*, s. 146. Whitings hevdet i denne artikkelen at Sovjetunionen hadde grunn til å være bekymret for et mulig atom-rakettangrep mot Vladivostok, etterfulgt av en kinesisk invasjon av Sibir – gjennomført av «the largest army of the world backed by a population of 1 billion» (*ibid*).
- 15) Se utdrag fra sentralasiatisk og russisk presse om de borgerkrigslignende kampene i Kirgisistan våren 2010 oversatt i *Zentralasien-Analysen*, nr. 28, 30.04.2010, s. 18-24. En gjennomgangstone i kommentarene er at de politiske herskerne betrakter det å ha politisk makt som et «business-prosjekt» til berikelse for seg sjøl, sin nærmeste familie og sine venner og at eiendomsforholdene er forblitt uavklarte etter Sovjetunionens sammenbrudd, noe politikerne har visst å utnytte. Islamsk fundamentalisme er ikke en årsak til Kirgisistan-urolighetene.
- 16) Peter M. Johansen i *Klassekampen*, 04.01.2011.
- 17) Se J. Mohan Malik: «Dragon on Terrorism: Assessing Chinas Tactical Gains and Strategic Losses After 11 September», *Contemporary Southeast Asia*, vol. 24, August 2002, s. 256 og Ziad Haider: «Sino-Pakistan Relations and Xinjiang's Uighurs», *Asian Survey*, vol. 45, 2005, s. 530.
- 18) Christian Wipperfürth: «Nach dem 'Reset'. Russland und der Westen in Zentralasien», *Zentralasien-Analysen*, nr. 33, 24.09.2010, s. 2. Denne russiske passiviteten kaster også et usikkerhetens skjær over organisasjonen SCO som jo på papiret har påtatt seg et overordnet ansvar for sikkerhet og stabilitet innad i medlemslandene, deriblant Usbekistan og Kirgisistan.
- 19) Tallet 6450 km er summert etter opplysningene i CIA-Factbook (hentet 13.08.2010). Men sjøl dette tallet synes det å herske uklarhet om. Witt Razcka oppgir i sin artikkel «Xinjiang and its Central Asian Borderlands», *Central*

- Asian Survey*, vol. 17, 1998, s. 385 at den kinesisk-kasakhstanske grensa er 1718 km, mens CIA-Factbook oppgir 1533 km. Razcka oppgir den kinesisk-tadsjikistanske grensa til 450 km, der CIA-Factbook oppgir 414 km.
- 20) I november 1979 ble det sendt et dokument internt i Kinas Kommunistiske Parti om at Sovjetunionens Kommunistiske Parti (SUKP) ikke lenger skulle sees på som revisjonistisk. Hovedtrusselen fra Sovjetunionen var av sikkerhetspolitisk, ikke av ideologisk art. På samme tid ble Revisjonisme-gata som Sovjet-ambassaden i Beijing lå i, omdøpt tilbake til det navnet den hadde før kultur-revolusjonen: Nordre Sentralgate. Jf Christina Holmes: «The Soviet Union and China» i: *The Soviet Union and East Asia*, s. 27.
 - 21) Zoltan Barany: «Resurgent Russia? A Still-Faltering Military», *Policy Review*, Feb/Mar 2008, s. 39-51.
 - 22) Sitatene hentet fra Nan Li: «The PLA's Evolving Warfighting Doctrine, Strategy and Tactics, 1985-1995. A Chinese Perspective», *The China Quarterly*, no. 146, June 1996, s. 446 og s. 448.
 - 23) *SIPRI-Yearbook 2009*, Oxford, 2009, s. 308. For oversikten over våpen-importører se tabell s. 326 ff.
 - 24) Paul Godwin: «PLA Doctrine, Strategy and Capabilities towards 2000», *China Quarterly* No. 146, June 1996, s. 469.
 - 25) Se *South China Morning Post*, 08.04.2011 og 14.04.2011.
 - 26) USAs marinestrategi er her sitert fra Toshi Yoshihara: «Chinese Missile Strategy and US Naval Presence in Japan», *Naval War College Review*, Summer 2010, s. 42. Yoshiharas analyse er opptatt av de japanske basenes betydning i en eventuell militær konflikt om Taiwan og Kinas framtidige kapasitet til å angripe disse basene, fortrinnsvis med raketter. Kina er «obsessed with the US aircraft carrier, including the facilities and bases that support its operations» (Yoshihara, s. 41). En oppdatert og nyansert vurdering av Kinas og Øst-Asias sikkerhetssituasjon finnes i Zhu Feng: «An emerging Trend in East Asia: Military Budget Increases and their Impact» og Sean Chen/John Feffer: «China's Military Spending: Soft Rise or Hard Threat?». Begge i det sørkoreanske tidsskriftet *Asian Perspectives*, vol. 33, 2009, hhv. s. 17-45 og s. 47-67. Obamaadministrasjonen har videreført de tette båndene til Japan og Sørkorea. Se *Neue Zürcher Zeitung* 21.11.2009. Men noen analyser legger hovedvekta på motsetningene mellom USA og Japan/Sørkorea. Se Immanuel Wallerstein i *Klassekampen* 13.01.2010. Dette siste til tross – sett med kinesiske øyne kan det ikke være tvil om at USAs allianse med Japan i økende grad har framstått som en trussel. De amerikanske marinebasene på japansk territorium er blant verdens største og av avgjørende betydning for USAs 7. flåte. Særlig ble Kina provosert av den amerikansk-japanske felleserklæring i april 1996 som fastslo at det ikke bare var en felles amerikansk-japansk oppgave å forsvare Japan som sådan, men også «områdene omkring Japan». En japansk kabinettsekretær hevdet seinere at Taiwan også var omfattet av dette uttrykket, men på direkte forespørsel fra Kinas president Jiang Zemin nektet Japans statsminister i 1998 å presisere uttrykket «areas surrounding Japan». Etter 1996 har Kinas mistro overfor Japans forsvarspolitikk vært økende. Se Tomonori Sasaki: «China Eyes the Japanese Military: Chinas Threat Perception of Japan since the 1980s», *China Quarterly*, no. 203, September 2010, s. 574-76.
 - 27) *Beijing Review* 17.05.2010.
 - 28) For det følgende se Gottfried-Karl Kindermann: *Der Aufstieg Ostasien in der Weltpolitik 1840 bis 2000*. Stuttgart-München, 2001, s. 637-638 .

- 29) Som motvekt mot skremselspropagandaen både fra høyre og ytterste venstre forsøkte Vardøger å gi en nøktern analyse Sovjetsystemets åpenbare svakheter i *Vardøger* nr. 8, 76 som hadde Sovjetunionen som tema. Blant annet påpekte undertegnede den grunnleggende økonomiske, teknologiske og rustningsmessige underlegenheten i forhold til USA/NATO-landene. Jf min artikkel «Byråkratiets utenrikspolitikk og Sovjetunionens internasjonale stilling» i *Vardøger* nr. 8, 1976, s. 84-130.
- 30) Peter Gowan: «Sjokkterapien i Øst-Europa – teori, praksis og resultater», *Vardøger*, nr. 24, 1998, s. 80-123.
- 31) Hung P. Nguyen: «Russia and China: The Genesis of an Eastern Rapallo», *Asian Survey*, vol. 33, 1993, s. 285-301. Khvatovs uttalelse er hentet fra denne artikkelen, s. 294.
- 32) «The Western Alliance goes East», *Time*, 9. oktober 1995, s. 20. Det var ennå på dette tidspunktet betydelig usikkerhet i den vestlige leir om utvidelsen var riktig. I samme *Time*-artikkel ble senator Sam Nunn sitert på at NATO risikerte å provosere Russland slik at man «hjalp til med å skape nettopp den trussel som vi prøver å beskytte oss mot.» Tonen fra amerikansk hold hadde vært en helt annen i 1989, da muren falt. President Bush (senior) fulgte da en linje som impliserte at Europa sjøl skulle ha hovedansvaret for sin egen sikkerhet og at økonomisk innflytelse i Øst-Europa var viktigere enn militærmakt, som igjen impliserte at det økonomisk sterke Tyskland ville spille en hovedrolle. Se «Bush Defines a More Modest Role for U.S. in Europe», *International Herald Tribune*, 21. juli 1989.
- 33) Se *Russland-Analysen* (utgitt av Forschungsstelle Osteuropa/Universität Bremen og Deutsche Gesellschaft für Osteuropakunde), nr. 169, 19.09.2008, s. 14.
- 34) Yu-Shan Wu: «Russia and the CIS in 2009», *Asian Survey*, vol. 50, 2010, s. 84.
- 35) Jf Yu-Shan Wu, *ibid*, s. 79.
- 36) Se gjengivelse av spørreundersøkelser blant russere om forholdet til USA og Europa i *Russland-Analysen*, nr. 174, 28.11.2008, s. 4-5.
- 37) Jf Paradori Rangsimaporn: «Russia's Debate on Military-Technological Cooperation with China», *Asian Survey*, vol. 46, 2006, s. 490.
- 38) USA la på begynnelsen av 1990-tallet press på Russland for å hindre landet i å selge avanserte våpen til Kina. Amerikanske diplomater klaget på at russiske forsvarskorper opererte i Beijing uten å være autorisert av den russiske regjering. Se *New York Times*, 10.11.1993.
- 39) Rangsimaporns artikkel, *ibid*, s. 479.
- 40) Se *SIPRI-Yearbook 2009*, Oxford, 2009, s. 309.
- 41) Se Harry Gelber: «China's New Economic and Strategic Uncertainties and the Security Prospects», *Asian Survey*, vol. 30, 1990, s. 646-668; Denis F. Simon: «China in the World Economic System», *Proceedings of the Academy of Political Science* vol. 38, 1991, s. 12-29; og Christopher Lingle og Kurt Wickman: «Ist die chinesische Wirtschaft ein Papiertiger?» *Europa-Archiv*, Folge 7, 1994, s. 187-194.
- 42) Jf Jonathan Charney: «Resolving Cross-Strait Relations between China and Taiwan», *American Journal of International Law*, vol. 94, 2000, s. 464.
- 43) Ukemagasinet *Time* utnevnte Deng til «årets mann» ikke bare ett, men to år. Norges nåværende statsminister, Jens Stoltenberg, bekjente i 1987 at Deng Xiaoping var hans politiske forbilde.

- 44) Jf Lowell Dittmer: «Asia in 2009», *Asian Survey*, vol. 50, 2010, s. 3. Om Kinas konsept for en kooperativ sikkerhetspolitikk se blant annet Peter van Ness: «China's Response to the Bush Doctrine», *World Policy Journal*, vol. 21, Winter 2004/2005, s. 38-47.
- 45) J. J. Mearsheimer: «China's Unpeaceful Rise», *Current History*, April 2006, s. 160.
- 46) I 1962 flyktet en stor gruppe uigurer og kasakher (anslagsvis mellom 60.000 og 100.000) fra Xinjiang og inn i daværende Sovjetunionen som følge av presset mot minoritetene under Kinas «store sprang», dels også som følge av sovjetisk propaganda. Se James A Millward: *Eurasian Crossroads. A History of Xinjiang*, London, 2007, s. 264 og Witt Raczka, ibid, s. 384.
- 47) Joseph Y. Cheng: «Chinese Perceptions of Russian Foreign Policy During the Putin Administration», *Journal of Current Chinese Affairs* (tidligere *China aktuell*), vol. 38, 2009, s. 155. I Bush-administrasjonen og på USAs høyreside ble det på denne tida gjort en forskjell på Russland, som ble ansett som et demokrati, og Kina som ikke ble ansett som det. Man promoterte, ifølge Cheng s. 155, en ide om at Russland og India skulle demme opp for Kina. Dette overstemmer med Bush-administrasjonens utenrikspolitiske hovedlinje som i begynnelsen (før 11.09.2001) hadde fokus på Øst-Asia og der Kina ble relegert fra «strategisk partner» (under Clinton) til «strategisk konkurrent».
- 48) James A. Millward: *Eurasian Crossroads.*, s. 340.
- 49) Om Norges holdning til Irakkriegen og til NATO se min artikkel «Rødgrønn utenrikspolitikk under NATOs slagskygge», *Vardøger*, nr. 31, 2009, s. 134-160.
- 50) Jf Ch. P. Kindleberger: *Geschichte der Weltwirtschaft im 20. Jahrhundert*, bd. 4, München, 1973, s. 94-95.
- 51) *Financial Times*, 28.08.1998.
- 52) Jf S. Rosefielde/S. Hedlund: *Russia since 1980*, Cambridge, 2009, s. 157.
- 53) Tallene inntil 2008 er hentet fra Sadrel Reza: «Privatization and Private Sector Growth in China and Russia», *China. An International Journal*. Vol. 5, Sept 2007, s. 283. 2008-tallene er hentet fra *International Herald Tribune*, 28.12.2009. 2010-tallene fra *Financial Times*, 15.04.2011, s. 2.
- 54) Jf Marc Blecher: «China in 2008», *Asian Survey*, vol. 49, 2009, s. 77. Blecher påpeker at de vestlige media hadde hovedfokus på den kinesiske undertrykking av minoritetene og ikke på «tibetanernes angrep på uskyldige hankinesere og muslimer» (ibid).
- 55) *Neue Zürcher Zeitung* 04.01.2011 s. 7.
- 56) De følgende eksport- og import-data er hentet fra *Russland-analysen*, nr. 198, 2010, s. 28-29.
- 57) *China Quarterly*, no 202, June 2010, s. 505-506. («Quarterly Chronicle and Documentation»)
- 58) Jf S. Kotkin: «The Unbalanced Triangle: What Chinese-Russian Relations Mean for the United States», *Foreign Affairs*, vol. 88, sept/oktober 2009, s. 131.
- 59) Sitatene stammer fra den australske tidligere diplomaten Bobo Lo og gjengies i Kotkins artikkel, ibid, s. 132. Bobo Lo benytter også følgende argument imot å tillegge alliansen Kina – Russland betydning: De to landene deler verken «en langsiktig visjon for verden eller en felles forståelse av sine respektive plasser i den» (ibid s. 132). Sjøl om dette var riktig, så umuliggjør det ikke enhver mulighet for det russerne og kineserne omtaler som en strategisk allianse

mellom dem. Dessuten: vi kan med like stor rett si at USA ikke deler noen felles visjon om verden, det være seg med Russland eller Kina. Et felles ideologisk fundament er sjølsagt en fordel for en allianse, men neppe noen betingelse for at den skal eksistere. Og omvendt: et tilsynelatende felles ideologisk fundament, slik det var mellom Sovjetunionen og Kina som begge påberopte seg marxismen-leninismen, var ikke nok for å hindre den bitre splittelsen mellom dem.

- 60) Jf Klimentkos artikkel, *ibid*, s. 59.
- 61) Se Dirk Schmidt og Sebastian Heilmann: *Aussenpolitik und Aussenwirtschaft der Volksrepublik China (2008/2009)*. (Uten utgivelsessted og år) s. 57.
- 62) For disse opplysningene se Heinrich Kreft: «Chinas Politik der Energie- und Rohstoffsicherung als Herausforderung für den Westen», *Internationale Politik und Gesellschaft*, nr. 2, 2007, s. 46-61 og *New York Times*, 16.08.2010. Ifølge *Neue Zürcher Zeitung*, 27.12.2010 innføres allerede kull fra Russland og en kinesisk kreditt på 6 mrd dollar skal sikre russiske kulleveranser i 25 år framover.
- 63) *Wall Street Journal* 04.08.2010.
- 64) *Oxford Analytica Daily Brief Service*. 29.09.2010 s. 1.
- 65) Martin Jaques: *When China Rules the World. The End of the Western World and the Birth of a New Global Order*. N.Y., 2009, s. 168 og s. 324.
- 66) Kreft, *ibid*, s. 50.
- 67) Den manglende interessen hadde sin bakgrunn i at Japan ikke har regnet med betydelig importøkning av olje i framtida. Årsaken er at Japans befolkning ikke vokser, at Japan har «verdens mest avanserte teknologi når det gjelder energisparing» og at oljens andel i Japans totale energibruk er redusert – fra 77% i 1973 til 50% i 2003. Se Shoichi Itoh: «China's Surging Energy Demand: Trigger for Conflict or Cooperation with Japan», *East Asia* vol. 25, 2008, s. 79-98, særlig s. 82. Itoh understreker at også Kina arbeider hardt for energisparingstiltak og for overgang til fornybare energikilder. Tillegg september 2011: Etter tsunamien den 11. mars 2011 som rammet atomkraftverket i Fukushima, er Japans energisituasjon kommet opp i en krise. 39 atomkraftreaktorer er stanset, kun 15 er virksomme. Japan er verdens tredje største forbruker av elektrisitet og landet har igjen økt sin import av olje, gass og kull for å sikre elektrisitetsproduksjonen. CO₂-utslippene vil som følge av dette øke. Se Hiroki Tabuchis artikkel i *New York Times*, 19.08.2011.
- 68) Analyser av avtalen og dens bakgrunn med noen nyanseforskjeller finnes hos Nina Poussenkova: «The Global Expansion of Russia's Energy Giants», *Journal of International Affairs*, vol. 63, Spring 2010, s. 103-124, særlig s. 111-112 som hevder at prosjektet for de russiske selskapene vil gå med tap på grunn av økte konstruksjonskostnader og S. Itoh: «Die chinesisch-russischen Energiebeziehungen: Echte Freundschaft oder geheuchelte Partnerschaft?» *Russland-Analysen*, nr. 198, 12.03.2010, s. 24-27. I forhold til markedsprisen for framtidige oljeleveranser mener Kotkin, *ibid*, s. 133 at Kina gjennom denne avtalen får svært billig olje.
- 69) Opplysningene i dette avsnittet er hentet fra «Das deutsch-sowjetische Erdgas-Röhren-Geschäft», *Neue Zürcher Zeitung*, 15.07.1982, s. 9, Stacy Closson: «Russia's key customer – Europe» I: *Russian Energy Power and Foreign Relations*, Red. J. Perovic et.al. London/NY, 2009, særlig s. 91-92, Pierre Verluise: «How the European Union is Arming Russia», I: *Russia – A New Cold War?*, Red. Korinmann og Laughland, London/Portland, 2008, s. 12.

- 70) Rafael Fernandez: «Some Scenarios for Russian Oil Export up to 2020» *Europe-Asia Studies*, vol. 61, October 2009, s. 1441-1459, særlig s. 1444.
- 71) Om skiftende planer og prosjekter omkring Shtokmanfeltet og Gazprom som et «utenrikspolitisk redskap» for den russiske staten, se Possenkova, *ibid*, s. 113-114. Det er pr. september 2011 uklart når utbygging av Shtokman-feltet kommer i gang og om gass skal fraktes med tankskip langs norskekysten (i nedkjølt, flytende form, LNG) med sikte på salg overalt i verden eller i rørledning over russisk territorium og videre gjennom Østersjøen til Tyskland. Det første alternativet er i dag mindre aktuelt, bl.a. som følge av produksjon av billig skifergass i USA de seinere åra. Jf *Nordlys* 04.04.2011.
- 72) For opplysningene i dette avsnittet se S. Aris i *Zentralasien-Analyse*, nr. 28, 30.04.2010 s. 3, *Neue Zürcher Zeitung*, 15.12.2009 og James Jensen: «Market changes vex Russian gas policies», *Oil and Gas Journal*, August 2010, s. 24-32.
- 73) *Neue Zürcher Zeitung* 10.04.2010.
- 74) Nan Li: «The PLA's Evolving Warfighting Doctrine...», *ibid*, s. 450.
- 75) A. Lukin: «Russian-Chinese Relations: Keeping up the Pace», *International Affairs*, vol. 56, 2010, nr. 1, s. 26.
- 76) Her sitert etter Heike Holbig: «Remaking the CCP's Ideology: Determinants, Progress, and Limits under Hu Jintao», *Journal of Current Chinese Affairs*, vol. 38, 2009, s. 50.
- 77) Li Jidong sitert etter Daniel Lynch: «Chinese Thinking on the Future of International Relations: Realism as the *Ti*, Rationalism as the *Yong*?», *China Quarterly*, nr. 197, March 2009, s. 98.
- 78) *Neue Zürcher Zeitung*, 10.04.2010.
- 79) Sitatene er hentet fra min bok *Kampen om folkeretten*, 2. oppl. Oslo, 2007, s. 127-139.